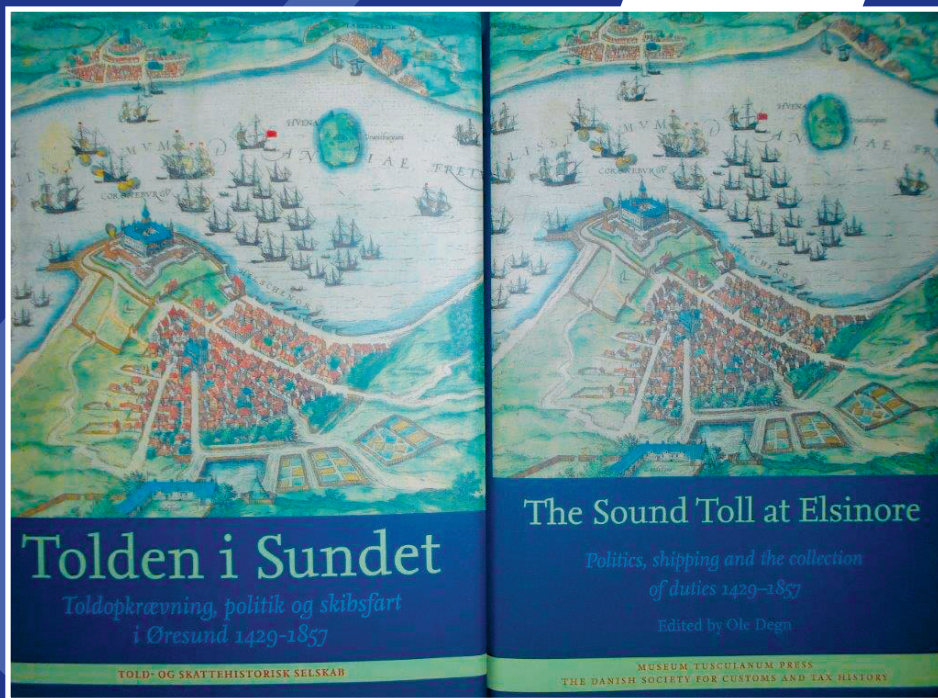

zuse

Fra den told- og skattemuseale verden

En tolder for en rosenobel

Erindringer fra toldvæsenet i København 1942-1984

Erindringer om kommunal skattemuseale historie 1971-1975

Ole Degn 14. august 1937 – 1. december 2017

Hack Kampmann

The Sound Toll at Elsinore

Generalforsamling 2018

Zise – Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad
for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.

Bestyrelsens medlemmer er

Forlagschef, mag.art. Henrik Fode (næstformand, fungerende formand), Aarhus.
Museumsinspektør, souschef, ph.d. Henrik Gjøde Nielsen (redaktør), Frederikshavn.

Specialkonsulent Gunnar Jakobsen (sekretær), Birkerød.

Chefkonsulent Anders Bech Christensen (kasserer), København.

Underdirektør Preben Buchholtz, København.

Underdirektør Søren Vigilius Christensen, Aarhus.

Chefkonsulent Taus P. Helleskov, København.

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til
Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø,
telefon 72 37 03 44 eller på www.zise.dk.

Kontingenter andrager 120 kr. om året for enkeltmedlemmer, 1.000 kr. for
institutioner og firmaer, og biblioteker kan tegne abonnement for 120 kr.

Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte inderholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren

Museumsinspektør, souschef, ph.d. Henrik Gjøde Nielsen,

Kystmuseet, Dr. Margrethes Vej 6, 9900 Frederikshavn,

hgn@kystmuseet.dk, tlf. 50 51 73 63,

eller til sekretæren specialkonsulent Gunnar Jakobsen,

Lyngholmen 5, 3460 Birkerød, gj.ccta@post.tele.dk, tlf. 38 86 11 51.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355 – Tryk: Merco Print

Forsideillustration:

Tolden i Sundet, 2010, og The Sound Toll at Elsinore, 2017, begge redigeret af Ole Degn.

Fra den told- og skattehistoriske verden

Af Henrik Gjøde Nielsen

Zise – Told- og Skattehistorisk Tidsskrift nr. 1 2018 rummer alle de klassiske dele af *Zise*, og viser tillige både bredden og dybden i det told- og skattehistoriske arbejde.

Mogens Jensen fortsætter sine grundige studier af forholdene i Helsingør i renæssancetiden, denne gang med en fortælling om økonomi og politik, når det er værst, nemlig om retssagen mod Øresundtolder Peder Hansen i 1548, hvor Peder Hansen blev ofret i et større spil. Sagen er desto mere usympatisk ved, at der faktisk måtte to retssager til, før kongen og hans mænd fik den dom, de havde brug for.

I afdelingen for erindringer bringer vi denne gang to artikler. Den første er de smukt afrundede erindringer om arbejdet ved toldvæsenet i København 1942-1984 af Alice Helmark, mens Jørgen Kristiansens erindringer om kommunal skattehistorie 1971-1975 udgør første del af Jørgen Kristiansens omfattende erindringer. På den måde tilgodeser vi med erindringsstoffet både told- og skattevæsenet.

Nekrologer er ikke stof, der er bragt meget af i *Zise*. I herværende nummer gør vi en undtagelse, med Henrik Fodes nekrolog over tidligere redaktør af *Zise* og meget mere Ole Degn, der vil være enhver

told- og skattehistorisk læser bekendt. Og faktisk beriger Ole Degn os efter sin død fortsat med publikationer, produktiv til det sidste, som Ole Degn var.

En anmeldelse bliver det også til i dette nummer. Henrik Fode anmelder de to store bøger om Hack Kampmann, der blandt meget andet var arkitekt bag flere toldkammerbygninger.

For at gøre opmærksom på selskabets egen produktion, anføres en kort omtale af *The Sound Toll at Elsinore – Politics, shipping and the collection of duties 1429-1857*, udgivet af Told- og Skattehistorisk Selskab i samarbejde med Museum Tusulanums Forlag 2017, og redigeret af Ole Degn. Der er tal om en engelsk udgave af *Tolden i Sundet – Toldopkrævning, politik og skibsfart i Øresund 1429-1857*, udgivet af Told- og Skattehistorisk Selskab 2010, ligeledes redigeret af Ole Degn.

Dette nummer af *Zise* afsluttes med indkaldelse til Generalforsamling i Told- og Skattehistorisk Selskab i Skats lokaler i Østbanegade i København, tirsdag den 10. april 2018 kl. 16.00.

Tilbage er så blot at ønske læseren god fornøjelse med *Zise – Told- og Skattehistorisk Tidsskrift* nr. 1 2018.

En tolder for en rosenobel

Retssagen mod øresundstolder

Peder Hansen i 1548

Af Mogens Jensen

På Skt. Lukas' dag torsdag den 18. oktober 1548 afgav en kommissionsdomstol nedsat af kong Christian III en enstemmig dom i en sag rejst af kongen mod den afskedigede øresundstolder Peder Hansen.

Dommen lød på, at han havde forbrudt sit liv og gods for bedrageri mod kongen og Danmarks rige.¹ Dermed var der sat punktum i en sag, der havde strakt sig over godt et halvt år, fra Peder Hansen i marts måned blev afskediget fra sin mangeårige arbejdsplads på toldboden i Helsingør.

Peder Hansen var trediegenerations tolder. I begyndelsen af 1470'erne var hans farfar af samme navn blevet udnævnt til øresundstolder. Han blev i 1492 efterfulgt af sin søn Hans Pedersen, som Peder Hansen selv efterfulgte i 1528.

Denne artikel vil søge at redegøre for forløbet og indholdet af sagen mod ham.²

Fire år tidligere var Øresundstolden ved Speyertraktaten endelig blevet anerkendt som lovlig af kejseren i det Tysk-romerske Rige mere end 100 år efter, den var blevet indført, dog således, at den danske konge kun måtte opkræve "der gewondlichen zolle."³ Det er denne "sædvanlige told," sagen drejer sig om. Det fremgår allerede af den første sætning i anklageren rigshofmester Eske Billes indlæg, hvori han

fastslår, at rigets sædvanlige told altid har været en nobel og noblens værdi (i evt. anden mønt).

*Toldbøgerne*⁴

Som det vel var at vente, er der ikke bevarret ret mange toldbøger fra den første tid. Der er ingen fra Peder Hansen (den ældres) embedstid, kun to fra Hans Pedersens embedstid, mens der er fjorten fra Peder Hansen (den yngres) embedstid. I toldforhandlingerne med Nederlandene i 1549 blev manglen på ældre bøger forklaret med tidens omskiftelighed og krigshandlinger.⁵

Med krigshandlinger kunne tænkes på lybekkernes afbrænding af Helsingør i 1522 og kampene under Grevens Fejde i 1534-1536. Med omskifteligheden på Mor Sigbrits kortvarige overflytning af toldopkrævningen til København 1519-1523, men også blot på den risiko for bortkomst og ødelæggelse, opbevaringen af toldbøgerne i tolderens bolig skabte, så meget mere som toldbøgerne betragtedes som tolderens private ejendom og ikke som samfundets, og derfor ikke uden videre overlevede et skifte.

Den ældst bevarede toldbog (1497) er på kun 29 sider, de efterfølgende på henholdsvis 36 og 35 sider, og herefter sti-

gende i omfang, efterhånden som antallet af passerende skibe steg. Den sidste af Peder Hansens bøger, som dækkede et helt år (1547) er dog stadig kun på 114 sider.

Opbygningen holdt sig stort set uændret gennem årene. Først førtes indtægterne, begyndende med tolden på rhinskvin, derefter skibstolden. Så fulgte tolden på fremmed gods betalt af ellers toldfrie skibe og den told, disse betalte, hvis de ikke havde papir på, at skibet kom fra en af de toldfri hansestæder.

Til sidst fulgte en liste over skibene fra disse stæder. Der er en vis overlapning mellem listerne over skibe, der betalte skibstold og de toldfri skibe på den ene side, og listen over dem, der betalte for fremmed gods og manglende papirer på den anden. Af indtægt kunne også være salg af vrangankre, hvoraf en del tilfaldt kongen.

Af de derpå bogførte udgifter var den største post naturligt nok indbetalingerne til kongen. Tolderen betalte derudover visse indkøb efter kongens bestilling, og der kunne være fragt på toldsalt, opkrævet af saltskibene og leveret til kongen i København, ligesom der kunne være en mindre kompensation udbetalt til skipperne for saltet.

Til sidst blev indtægter og udgifter sammenholdt, og var udgifterne mindre end indtægterne, skyldte toldereren kongen penge, var tolderens udgifter større end indtægterne, gjaldt det modsatte.

Det fremgår tydeligt af formuleringer i bøgerne, at regnskabet var et personligt anliggende mellem tolder og konge. Tolderen forvaltede sit embede, som var det hans egen forretning og lagde penge ud, når det var nødvendigt, mens et overskud for en tid styrkede hans likviditet.

*Toldens mønt*⁶

Ser man i de bevarede toldbøger fra Peder Hansens tid, vil man se, at skibstolden for langt de fleste skibe er angivet som en eller to nobel. Det var altså ikke noblen som sådan, der var problemet, men dens værdi. Eller anderledes udtrykt: Anklagen var, at toldereren havde opkrævet en nobel, der var mere værd end den, han siden havde afregnet med kongen.

Det kræver en forklaring. For nutidens mennesker har en mønt eller pengeseddel sin pålydende værdi, uanset hvilket materiale, den er fremstillet af. Det kan derfor være lidt vanskeligt at forstå pengevæsenet i en tid, hvor mønternes værdi og dermed købekraften afhang af vægt og lødighed. Guldmonnten nobel var ikke uden videre bare en nobel. Dens værdi afhang af dens type, og dens værdi i anden mønt var afhængig af lødigheden af denne anden mønt.

Fra Øresundstoldens begyndelse i 1429 var noblen den såkaldte skibsnobel eller henricusnobel med et guldindhold på 6,962 gram. Den samtidige rhinske gyl-den (også benævnt guldgylden) havde et guldindhold på 2,777 gram. Noblen svarede således ret nøje til 2½ rhinske gyl-den.

Når det er disse to mønter, der nævnes, er det, fordi det er dem, der er Peder Hansens regnemønt i toldbøgerne. Med dette udtryk menes, at de beløb, der er indført i bøgerne som nobel og rhinske gyl-den ikke nødvendigvis var betalt i disse mønter, men omregnet til disse. Der var som omtalt nedenfor også andre mønter i spil.

Bytteforholdet mellem nobel og rhinske gyl-den ændrede sig imidlertid i årenes løb, fordi guldindholdet i den rhinske gyl-den blev formindsket (i 1464 til 2,696

gram og i 1491 til 2,517 gram suppleret med 0,478 gram sølv). 2½ gylden havde efter sidste forringelse en samlet guld- og sølvværdi svarende til 6,425 gram guld og manglede derfor ca. et halvt gram guld i at svare til en henricusnobel på 6,962 gram.

Engelsk rosenobel, ca. 1470. Rosenobelen har navn efter rosen på skibssiden, der angiver det kongelige våbenmærke, Yorks hvide rose.

Se Tolden i Sundet, 2010, s. 229.

Men det var endnu mere indviklet. I 1460'erne var man i England begyndt udmøntningen af en større nobel med en guldvægt på 7,736 gram, kaldt rosenobel. Den svarede efter den sidste forringelse af den rhinske gylden til tre gylden.

Således stod sagen i 1548. Den sædvanlige told var en nobel eller dens værdi i anden guldmønt. Spørgsmålet var, hvilken nobel, der var tale om.

Toldernes opkrævningspraksis

Det fremgår af toldbøgerne, at Peder Hansen som sin far og farfar havde opkrævet skibstolden i nobel (en til tre nobel afhængig af skibets størrelse). Men det var angiveligt en nobel til en værdi af 2½ guldgylden, dvs. henricusnoblen.⁷

Der er altså ikke taget hensyn til, at der er fremkommet en nobel af en højere værdi (rosenoblen),⁸ eller at bytteforholdet mellem den rhinske gylden og noblen var ændret i tidens løb.⁹

Det fremgår lige så tydeligt af sagen, at den går ud på at få fastslået rosenoblen (å 3 gylden) og ikke henricusnoblen (å 2½ gylden) som rigets sædvanlige told. Det ville uden videre selv med den ringere guld værdi af den rhinske gylden give en stigning i indtægterne af skibstolden på ca. 1¼ gram guld pr. skibspassage eller 20 %. Endnu bedre ville det naturligvis være med en kurs på 3½ gylden, som omtales i den hollandske klage sommeren 1549.¹⁰

Endnu i regnskabsopgørelsen for 1547 sættes noblen til en værdi af 2½ guldgylden, men i regnskabet for de første par måneder af 1548, som Peder Hansen stadig stod for, anføres omregningskursen på en nobel som 3 guldgylden,¹¹ ”men,” hedder det hos Astrid Friis, ”det kunde ikke afvende, at han mistede sin stilling, og at der nogle maaneder senere rejstes anklage mod ham for embedsmisbrug.”¹²

Men var forløbet sådan? Det virker umiddelbart mærkeligt, at Peder Hansen bliver afskediget et par måneder efter, at han er begyndt at opkræve og derfor også bogføre rosenoblers værdi i stedet for henricusnoblers.¹³

Det er sandsynligt, at toldændringen er sket på initiativ af den nye rentemester Eskil Oxe, der var tiltrådt i efteråret 1547.

Men denne har åbenbart ikke fra begyndelsen opfattet toldernes tidligere praksis som bedrageri. Det skete først senere. Eller nok rettere sagt: Det blev først en nødvendighed at se den som sådan, da man skulle forsvare, at den sædvanlige told var og altid havde været en rosenobeltold. Da måtte tolderen ofres som en bedrager, der angiveligt i årevis havde opkrævet rosenobler, men kun havde afregnet henricusnobler med kongen og således havde beriget sig kraftigt på rigets bekostning. Under retssagen blev Peder Hansen beskyldt for at have lavet sin toldbog "saa blind... att hand icke end will sielff skulde wiide huor mange nobbeler och ducather hand haffde wpboritt..."

Det er ganske rigtigt umuligt af toldbøgerne at se, hvilken mønt skipperne erlagde deres told i. På indtægtssiden figurerer kun nobel og rhinske gyliden, som sidst på hver side er udregnet til flest mulige nobel.

Ved årsafslutningen figurerer derfor først den samlede toldindtægt udregnet i nobler samt enkelte gyliden, hvorefter summen omregnes til gyliden efter kurs 2½. A-conto indbetalingerne til kongens kammer anføres ligeledes i gyliden.

Denne lidt underlige regnen frem og tilbage skyldes åbenbart, at toldbøgerne brugte både nobel og gyliden som regnemønt, mens kongens kammer, som tolderen indbetalte tolden til, kun brugte gyliden. Dette fremgår bl.a. af en kvittering fra november 1546, som både angiver beløbene i den pågældende mønt og derefter omregnet til gyliden og derfor giver mulighed for at se kursen på de enkelte møntenheder, der er indbetalt, i gyliden.

Der kvitteres for 600 guldgyliden, 215 engelotter (430 guldgyliden), 96 dobbelte dukater (240 guldgyliden) og 2 portugalo-

ser (30 guldgyliden). Hertil kan lægges en kvittering fra juli 1547, hvor der kvitteres for 681 guldgyliden, 174 engelotter, 58 dobbelte dukater, 17 rosenobler og 5 portugaloer, "som beløber sig, til Hobe beregnet, 1300 Goltgld." Denne kvittering viser ved brug af omregningskurserne fra den første i øvrigt, at de få rosenobler, som tolderen fik ind, blev regnet som 3 guldgyliden.¹⁴

Man skal altså til kvitteringerne for at se, hvilke møntenheder, der blev indbetalt og til hvilke kurser.

En gennemgang af de bevarede kvitteringer fra perioden 1513-1519 peger i øvrigt på, at praksis med at bruge gyliden som regnemønt ved indbetaling af den opkrævede told til kongen synes at være opstået i forbindelse med, at Mor Sigbrit i forsommeren 1519 overflyttede opkrævningen af tolden til København. Indtil da lyder de bevarede kvitteringer på nobel. Men da tolder Hans Pedersen den 8. juni 1519 en god uges tid efter overflytningen og sin dermed sammenhængende afsked foretog en indbetaling, blev der kvitteret for gyliden.¹⁵ Det ses da også, at afregningerne i de bevarede regnskaber fra før 1519 (1497 og 1503) anføres i nobel, mens de i det først bevarede regnskab efter 1519 (1528) er omregnet til og anført i gyliden til en kurs af 2½ gyliden pr. nobel.¹⁶ Det vil derfor også være nærliggende at antage, at det er i 1519, denne omregningskurs er blevet fastlagt, og at kursfastsættelsen af de øvrige guldmønter ved samme lejlighed er blevet knyttet til gyliden og ikke til nobel.¹⁷ De hollandske forhandlere kunne derfor 30 år senere med nogen ret hævde, at tolden oprindeligt var en gyldentold og ikke en nobeltold.¹⁸ Den havde dog kun været det i en menneskealder og kun som regnemønt.

Fra nobel til rosenobel

Midt i juli 1547 aflagde Peder Hansen på toldboden for Københavns Slot regnskab for de seks foregående år. Man kan uden videre konstatere, at det virker som en lidt lemfældig revisionspraksis med så mange år taget under ét, men det vidner også om en stor tillid; og der var for så vidt heller ikke noget nyt i regnskabspraksis fra det ene år til det andet. Tolderen opkrævede skibstolden i form af nobel. Der var på indtægtssiden yderligere lidt vintold og på udgiftssiden nogle betalinger foretaget på kongens vegne. Årsopgørelsen for det enkelte år viste, at toldereren kunne have penge til gode hos kongen, eller kongen hos toldereren. Sådan var det. En embedsmand førte sit regnskab, som var det hans eget. Peder Hansen skriver da også konsekvent "jeg," når han beskriver de økonomiske transaktioner på toldboden. Det var ham som person, der oppebar tolden og betalte udgifter, ikke den upersonlige embedsmand.

De nævnte regnskaber blev i ekstraktform hørt af kongen selv i nærværelse af rentemester Joachim Beck og de to rigsråder Anders Bille og Mogens Gylden-

stjerne, og efterfølgende underskrevet af kongen. Der var ingen bemærkninger.¹⁹ Heller ikke til nobelkursen på 2½ guldgylden, som står nævnt ved hver årsopgørelse.

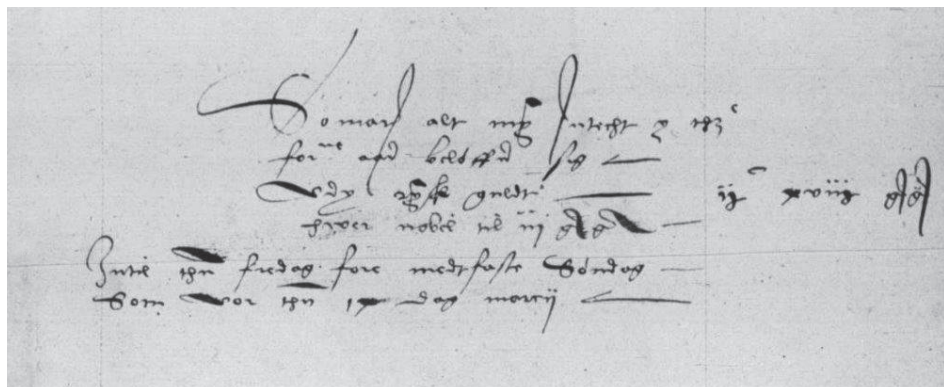
Den nobel, Peder Hansen med allerhøjeste godkendelse havde opkrævet og stadig opkrævede, var altså henricusnoblen.

Et år senere sad han i tårnet på Københavns Slot anklaget for bedrageri.

I mellemtiden var der som ovenfor omtalt udnævnt en ny rentemester. Det kan have haft betydning for den ændrede takstpolitik udtrykt i det i note 13 nævnte notat, der angiver, at skibstolden fra gammel tid er en rosenobel eller tre rhinske gylden.

Men skulle man komme igennem med denne takstpolitik uden at overtræde Speyertraktaten, var det ikke tilstrækkeligt at indskrive i et notat, at den havde været gældende fra gammel tid. Det skulle også bevises. Det er i sin kerne det, retssagen mod Peder Hansen handler om. Der er forsvindende lidt jura i den, men megen toldpolitik.²⁰

For så vidt var Peder Hansens og hans fars ældre regnskaber brugbare i den bevisførelse, efter som hovedparten af

Peder Hansens sidste indførsel i toldbogen, 9. marts 1548.

toldindtægterne var ført som nobel uden nærmere angivelse af arten, dog med det lille men, at Peder Hansen i sine årsopgørelser angav, at noblen var lig med 2½ guldgylden og dermed var henricusnoblen. Derfor var man nødt til at få ham dømt for bedrageri, endda et af de større. Var noblen, han havde opkrævet, en rosenobel á 3 guldgylden, havde han ved sin afregning til kongen med 2½ guldgylden pr. nobel bedraget kongen med en halv guldgylden pr. opkrævning, dvs. en sjattedel af opkrævningens værdi.

En sådan bedrageridom over en trediegenerations tolder, der havde stået for toldopkrævningen i 20 år, og som hævdede, at han blot fulgte gammel sædvane i opkrævningen fra sin fars og farfars tid, ville med al ønskelig klarhed vise, at det var rosenoblen, der gennem årene havde været den sædvanlige told og derfor kunne opkræves uden at bringe Danmark i strid med Speyertraktaten.

Tolderens afsked

Peter Hansens sidste indførsel i øresundstoldbøgerne er dateret fredag før Midfaste søndag i 1548, ”som war then IX dag martii.”²¹ Herefter overtog Sander Leyell embedet som tolder, ifølge en regnskabsopgørelse dog først den 22. marts.²²

Men i et brev fra Christian III til hofmester Eske Bille dateret onsdag efter Midfaste Søndag 1548 (14. marts), fremsender kongen indlagt et brev til videregivelse til Sander Leyell med anmodning om, at denne fremsender ”altt thz guld oc dal-ler som hand paa vor vegne vppeboren haffuer.”²³ Denne formulering mere end antyder, at Sander Leyell allerede da har overtaget opkrævningen af Øresundstolden.

De nærmere omstændigheder omkring tolderskiftet i øvrigt findes ikke beskrevet i de eksisterende kilder. Kongen opholdt sig fra julen 1547 til maj 1548 på Koldinghus, og der var en livlig brevveksling mellem ham og hofmester Eske Bille, men intet om øresundstolderne. Derimod er kongen en del optaget af et guldhalsbånd, som han beslutter at købe af Eske Bille for 600 guldgylden, betalt af Øresundstolden.²⁴ Man fristes til at tro, at det er det halssmykke, Christian III bærer på det velkendte portræt på Frederiksborgmuseet, malet i 1550 af Jacob Binck.

Sander Leyell var borgmester i Helsingør og en slags svoger i andet led til Peder Hansen, idet hans hustru var søster til rådmand Hans Davidsen, der var gift med en søster til Peder Hansen. Tolderembedet forblev altså i den samme snævre kreds af indbyrdes beslægtede købmænd i byen.

Han var i øvrigt skibsreder og kendte som sådan til praksis på toldboden. Et eksempel fra toldbogen i 1528 viser, at et skib tilhørende Sander Leyell og Jacob Mikkelsen slap toldfrit igennem Sundet, fordi Sander Leyell sagde god for det. Et skib tilhørende de to nævnes endnu en gang, men da tilførslerne er udaterede, kan det ikke ses, om det drejer sig om to skibe eller det samme skib, der er sejlet igennem to gange. Det sidste er dog mest sandsynligt, da skipperen anføres som henholdsvis Jan Klaussen af Bukeslot og Johan Klausen af Bukeslot.²⁵

Sander Leyell havde på forhånd en personlig forbindelse med kongen. Det fremgår af toldbogen, at Peder Hansen den 5. november 1546 (fredag før Sct. Mortens Dag) overdrog kongen 1.300 guldgylden, mens han opholdt sig i borgmestergården.²⁶ Endnu stærkere kommer denne

forbindelse til udtryk ved, at kongen står fadder til mindst to af Sander Leyells børn. I 1539 får kongen til brug som fadderpenge til et af borgmesterens børn udbetalt 2 rosenobler og 2 henricusnobler af tolden.²⁷ Men allerede i 1536 har han stået fadder til Sander Leyells søn Frederik, født dette år og opkaldt efter kongens egen søn. I juni måned 1547 får Peder Hansen af kongen befaling til at "sette j rosen nobel vdy hans gudszøns erme Sander Leyls søn Fredrick."²⁸

Efter sin afsked var Peder Hansen den 2. juni i København for at afslutte sit regnskab hos kongen, som med egen hånd kvitterede for 111 guldgylden, 17 engelotter, 5 rosenobler, 2 henricusnobler og 1 dobbelt dukat. Peder Hansen omtales i den forbindelse som borger i Helsingør og ikke længere som tolder.²⁹ Men selv om toldregnskabet var gjort op, stod den endelige opgørelse endnu tilbage.

Og en måneds tid senere sad Peder Hansen altså som fange i tårnet på Københavns Slot og afventede den retssag, som skulle ende med at dømme ham fra liv og gods.

Det hele minder om et skakspil, hvor en spiller for at opnå en langsigtet gevinst er parat til at ofre en af sine officerer. Det var rigshofmesteren, rigets øverste embedsmand, der på kongens vegne førte brikkerne. Gevinsten var forvandlingen af "den sædvanlige told" fra henricusnoblen til rosenoblen. Officeren, der måtte ofres, var tolder Peder Hansen. Spillereglerne satte kongen.

Skulle "den sædvanlige told" accepteres af de søfarende lande som en rosenobel-told og det hele holdes inden for rammerne af Speyertraktaten, skulle der spilles overbevisende, så Peder Hansen måtte

fængles og anklages for groft bedrageri mod konge og rige.

*Retssagens forløb*³⁰

Det første vidnesbyrd om Peder Hansens fængsling findes i et brev af 16. juli 1548 fra Christian III til lensmand Peder Godske på Københavns Slot. Kongen fortæller, at tolder Sander Leyell har tilbudt at gå i borgen for Peder Hansen og betale for hans løsladelse mod kaution. Det finder kongen "ikke liideligt" (antageligt); men han beder Godske lade fangen komme ind til sig om dagen, dog således at han ikke taler med nogen og ej heller skriver til nogen. Og om natten skal han i tårnet igen. Så altså åbenbart et forholdsvis tåleligt fængselsophold, hvilket dog ikke måtte komme til offentlighedens kundskab.³¹

Peder Hansens sag blev pådømt i to omgange, af hvilke vi kun kender til den første domsafsigelse, fordi kongen efterfølgende nedsatte en ny domstol med den begrundelse, at den første "haffue hasteligen offuerløbet och gaat forby nogle artikler som sagen aller mest macht paa laa."

Den første dom kan derfor ikke dokumenteres. Sikkert med velberåd hu er ingen dokumenter om retshandlingen arkiveret. Om Peder Hansen er blevet helt eller delvist frikendt, kan derfor ikke afgøres. Men sikkert er det, at dommen ikke har kunnet bruges til at bekræfte tolderens bedrageri og dermed rosenobel-tolden som "den sædvanlige told". I så fald var der ingen grund til en ny retssag.

Det eneste dokument, der kan henføres til den første retshandling, er en liste over 30 skippere, der den 23. juli 1548 befandt sig med deres skibe i Helsingør, og under

ed blev udspurgt af en dertil nedsat kommission om, hvilken skibstold, de plejede at betale i Peder Hansens tid som tolder.³²

At det ikke var en banal bedragerisag, det drejede sig om, fremgår af kommissionens sammensætning. Med deltagelse af rigets øverste embedsmænd rigshofmester Eske Bille og rentemester Eskil Oxe suppleret med dette års rektor for Københavns Universitet professor dr.jur. Rembert Gilsheim, var rigets ypperste administrative, økonomiske og juridiske sagskundskab repræsenteret i kommissionen, som derudover havde fire lokale medlemmer: Borgmester Sander Leyell, Niels (by) skriver, toldskriver Jørgen Vale og Sander Leyells gamle skriver ved navn Bischof.

Tiden kendte helt åbenbart ikke til overvejelser om inhabilitet. Sander Leyell var ikke bare borgmester, men Peder Hansens nys udnævnte efterfølger som tolder, og Jørgen Valle kunne som toldskriver næppe have været uvidende om, hvad der foregik på toldboden i hans tidligere chefs tid. Var der sket bedrageri, kunne han vanskeligt sige sig fri for selv at have været indblandet i det, om ikke andet som medvider. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at Valle, som vel måtte betragtes som hovedvidne om forholdene på toldboden, hverken blev afhørt eller anklaget sammen med sin chef.

Hovedparten af de 30 skippere angav, at de havde betalt tre guldgylden i skibstold, hvilket som nævnt svarede til en rosenobel. Så langt, så godt. Men listen med deres udsagn har åbenbart ikke virket overbevisende på domstolen, som sandsynligvis bestod af de samme personer, som ved den anden retssag. I det mindste taler referatet fra denne om, at ”vi” i første omgang skulle have overset

noget væsentligt. Det kan derfor antages, at det var de samme personer, der deltog i begge retssager.

Det var en imponerende flok bestående af medlemmer af rådene i syv købstæder ved og i nærheden af Øresund. Først den samlede magistrat fra København, suppleret med byfogeden. Dernæst en borgmester og en rådmænd fra hver af byerne Malmø, Roskilde, Helsingør, Landskrone, Helsingborg og Køge, hvorfra dog mødte to rådmænd. Alt i alt mere end en snes personer. Hertil kom som anklager hofmester Eske Bille og som bisiddere rigsråderne Erik Matzen og Tage Thott, rentemester Eskil Oxe og lensmændene Peder Godske og Stig Pors.

Beviserne for at Peder Hansen havde modtaget en rosenobel (tre guldgylden) i skibstold, men kun havde afregnet 2½ guldgylden til kongen, syntes med skippernes udsagn serveret på et sølvfad for dommerne ved den første retssag. Alligevel blev Peder Hansen altså ikke dømt. I hvert fald ikke som ønsket af kongen og hans topembedsmænd.

Grunden kan næsten kun være, at mange af rettens medlemmer som købmænd og skibsredere selv var kendt med praksis på toldboden og ikke fandt skippernes udsagn overbevisende, selv om de var aflagt under ed.³³

Der blev indkaldt til et nyt retsmøde den 18. oktober 1548 på Københavns Rådhus. I mellemtiden tog man i Helsingør også en ny spørgerunde med 30 andre skippere. Spørgegruppen var denne gang rentemester Eskil Oxe, lensmand på Krogen Herluf Trolle, borgmestrene Sander Leyell og Christian Pedersen, rådmænd Hans Davidsen, borger Hans Hoffmand og byfoged Peter Willesen.

Igen så man stort på habilitetsspørgs-

Christian III, træsnit af Jacob Binck, fra Christian III's bibel, formodentlig omtrent samtidig med udgivelsen 1550. Se Tolden i Sundet, 2010, s. 247.

målet. Hans Davidsen var gift med en søster til Peder Hansen og Christian Pedersen havde plads i domstolen i København. Det havde Sander Leyell undgået. En direkte slægtsforbindelse var der dog til en af dommerne, idet borgmester Jørgen Kock fra Malmø var gift med Peder Hansens kusine.

Spørgerunden fandt sted den 7. august. Den første retssag må derfor have fundet sted mellem den 23. juli og den 7. august. Igen hævdede en række skippere at have betalt tre guldgylden, så umiddelbart synes man at have været i samme situation som i første omgang.³⁴

Når domstolen alligevel kom til et andet resultat anden gang, må det skyldes et pres fra den politiske top, der skulle bruge udfaldet af retssagen som bekræftelse på, at rosenobeltolden var den sædvanlige told.

Som allerede nævnt var begrundelsen for indkaldelsen, at den første retssamling havde forbigået nogle væsentlige punkter i anklagen, og derfor ikke havde afsagt den korrekte dom. Der protesteres ikke mod denne påstand. Tværtimod bekender man i oplægget til domsafsigelsen ydmygt, at man første gang ikke forstod de nævnte punkter klart, hvilket man gør nu og derfor afsiger som ret dom, at Peder Hansen har forbrudt sit liv og gods.

Spørger man, hvilke væsentlige punkter, det drejer sig om, lades man i stikken. Dels naturligvis af, at dokumenterne fra den første domsafsigelse ikke findes. Dels af, at den hovedanklage, som danner grundlag for den endelige dom tilsyneladende er den samme som i første sag, idet Peder Hansen svarer på den ”y dag som tilforn.”

Set med nutidens øjne er det påfalden-

de, at en sag, der kan ende med dødsstraf, afgøres ved et enkelt retsmøde, og at den anklagede ingen forsvarer har, samt at de eneste vidner, der føres, er de skippere, hvis skriftlige vidnesbyrd anklageren kan fremlægge. Den anklagede kan til sit forsvær kun henvise til et par toldbøger fra sin fars tid, som er fremkommet imellem de to retsmøder og en mundtlig instruks fra den afdøde konge Frederik I. Denne instruks afvises blankt af anklageren som opdigt. Tolderen har aldrig haft anden befaling at rette sig efter end at opbære ”nobbler och nobbels werd.”

Anklageren Eske Bilde indleder da også sin tiltale med at fastslå som en kendsgerning, ”at rigens sedwanlig told haffuer altiidt weret nobele og nobbels wærd,” hvilket også fremgår af tolerens register og regnskab, som hovedsageligt er ført i nobler, mens kvitteringerne viser, at tolereren stort set kun har afregnet 2½ guldgylden pr. nobel ”kongens maiestadt och riget tiill stor skade och afdregt.” Han har derfor ikke vist kongen og riget den troskab, han burde, og som han var skyldig at vise i overensstemmelse med sin edelige forpligtelse.

Til støtte for sin påstand fremlægger han skippernes vidnesbyrd om at have betalt tre guldgylden i told i stedet for en nobel og derudover skriver- og tøndepenge, som altså ikke er indeholdt i de tre gylden. Peder Hansens forklaring om, at det drejede sig om henricusnobler og dobbeltdukater á 2½ gylden, blev afvist af anklageren med henvisning til skippernes vidnesbyrd. I øvrigt anklagede han som ovenfor nævnt tolereren for at have gjort sine registre ”saa blinde,” at man ikke af dem kunne se, hvilke mønter, han havde opbåret. Det sidste måtte tolereren give ham ret i. Der var for ham ikke andet at

gøre end at give sig i kongens hænder og begære ”for Guds skyld naade.”

Anklagen om uklarhed var rimelig. Som det fremgår af kvitteringerne, blev tolden indbetalt til kongens kammer i forskellige mønter, mens toldbøgerne kun er ført i nobel og rhinske gylden/guldgylden som regnemønt.

Videre lød anklagen på, at der var opkrævet henholdsvis seks og otte gylden af øst- og vestgående skibe, mens kongen havde fået en halv gylden mindre indbetalt af hvert skib. Dette forklarede Peder Hansen med, at skipperne havde fået 12 skilling (= $\frac{1}{4}$ gylden) tilbage, mens han efter ”gammel sedwane” havde beholdt de sidste 12 skilling (som skriverpenge). Eske Bilde mente kun, han kunne tilkomme fire skilling, mens resten skulle have været ført til regnskab.³⁵

Han må i øvrigt have haft vanskeligt ved at afvise et argument, der førte ”gammel sedwane” i marken.

Anklageren pegede derefter på regnskabets udgifter, som for en del var ført i daler, men trukket i guldgylden, hvorfor tolderen måtte have haft en profit ud af forskellen.

Tolderens svar var, at han ofte havde modtaget daler i indtægt og bogført dem til samme værdi som guldgylden. Derfor havde han gjort tilsvarende på udgiftsiden.

Yderligere hævdede anklageren, at Peder Hansen havde taget opgæld ”paa thet guld som war for lætt,” men ikke bogført opgælden. Det ”for lette guld” må vel forstås som henricusnoblen i forhold til rosenoblen og opgælden som differencen i værdi mellem de to. I så fald var det endnu en gang understreget, at tolden var en rosenobel, og at tolderen havde bedraget kongen ved at putte opgælden

i sin egen lomme. På den anklage svarede Peder Hansen: ”slett ney.”

Eske Bille inddrog nu spørgsmålet om toldbøger fra Hans Pedersens tid. Ved en tidligere lejlighed havde Peder Hansen på kongens forespørgsel forklaret, at de alle var bortkommet eller opbrændt, men fornylig var han nu fremkommet med to gamle bøger for at styrke sin sag, hvortil Peder Hansen svarede, at han havde troet, at alle bøger var bortkommet, men at han havde fremlagt de nu fundne i en god mening.

Endelig var anklagerens påstand, at Peder Hansen skulle have afregnet kongen henricusnobler som var de rosenobler, hvilket Peder Hansen afviste. Henricusnobler var afregnet til en værdi af $2\frac{1}{2}$ guldgylden, mens rosenobler var afregnet til en værdi af 3 guldgylden.

Eske Billes konklusion var, at Peder Hansen havde ”forringet rigens sedwanlig toldt och rettighed” og bad retten vurdere sagen, og lade kongen ske ret og Peder Hansen ingen uret. Tolderen derimod bad om nåde og ingen ret. Han synes at have været helt bevidst om, at dommen ville falde ud, som kongen ønskede.

Det gjorde den også. Peder Hansen blev kendt skyldig i hovedanklagen om at have opkrævet nobler til en værdi af 3 gylden og kun afregnet $2\frac{1}{2}$ gylden pr. nobel til kongen. De øvrige anklagepunkter indgik ikke i domsgrundlaget. Men det var også nok. Den tidligere tolder blev fradømt liv og gods, medmindre kongen ville benåde ham.³⁶

Det ville kongen. Den 6. maj 1549, dagen efter Misericordia søndag, udstedte kongen et benådningsbrev for Peder Hansen.³⁷ En meget passende dag, da ordet misericordia betyder barmhjertighed.

Peder Hansen fik lov at beholde sit liv, men ikke alt sit gods. To dage tidligere havde han overdraget kongen Borupgård i Tikøb sogn,³⁸ dog således at han fortsat havde lov til at bebo gården, og et år senere fik han tildelt sognets kongetiende ”at nyde dette nærværende Aar.”³⁹

Dommen havde åbenbart tjent sit formål. Nu kunne der vises mildhed mod den hårdt prøvede tolder, der var blevet ofret på det politisk-økonomiske skakbrædt.

Frem over ses han da også benævnt som ”Per Hanssen y Boorup”⁴⁰ og hans enke, der blev boende på Borupgaard efter hans død, kaldtes ”Kirstinne Peder Hanszens aff Borup.”⁴¹ Også jord og ejendom i Helsingør besad han stadig. I 1556 tilskødede han sin bror Jørgen det ”huus oc bygning,” deres mor havde beboet, og desuden to jordstykker.⁴² Desuden havde han råderet over byjord, kirkejord, alterjord og havejorder, som rådet i august 1555 bad ham gøre regnskab for.⁴³

Konklusion

Jo mere, man beskæftiger sig med denne retssag, jo mere forstærkes indtrykket af Peder Hansen som en ganske solid og pligtopfyldende tolder, der blev ofret i en retssag, som helt bevidst skulle bemærkes internationalt, fordi den skulle bruges til at fastslå rosenobeltolden som rigets sædvanlige told. Det blev den, trods klager ikke mindst fra Nederlandene.⁴⁴

Man kan komme til at sidde tilbage med en følelse af, at der er en hel del indstuderet drama i denne retssag, hvis juridiske indhold er mere end spinkelt, og det politiske indhold modsvarende kraftigt. Det var ikke så meget en regulær retssag mod en bedrager som en retssag,

der skulle skabe en bedrager for at få en politisk ømtålelig toldtakst fastslået som rigets sædvanlige told.

Det kan ikke afgøres, hvor meget den anklagede på forhånd vidste om sin rolle. Eller hvor meget domsmændene vidste om deres rolle i dette spil. Generalprøven (den første retssag) var helt tydeligt blevet en fiasko. Ved den anden retssag blev rigshofmesterens drejebog (på kongens vegne) fulgt til punkt og prikke, og resultatet nået.

Men da dommen var afsagt, bad rigshofmesteren sig fritaget for videre arbejde med sagen, både hvis livsdommen skulle udføres, og hvis Peder Hansen skulle en tur på pinebænken for at presse ham yderligere.⁴⁵

Eske Bille havde ført sagen igennem til sejr og fået fastslået, at rigets sædvanlige told var en (rose)nobel og nobels værdi. Tolderen måtte betale prisen med sin stilning. En tolder for en rosenobel!

Utrykte kilder

Rigsarkivet, Arkivalier online, Danske Kancelli, *Indlæg til registranterne samt henlagte sager*, 1541-1549. (AO Danske Kancelli, Indlæg).

Rigsarkivet, Arkivalier online, *Tegnelser over alle Lande*, 1537-1545 (AO Tegnelser 1537-1545), 1545-1548 (AO Tegnelser 1545-1548) og 1548-1551 (AO Tegnelser 1548-1551).

Rigsarkivet, Arkivalier online, *Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling, Spanske Nederlande: Akter og dokumenter vedrørende det politiske forhold til de Spanske Nederlande 1447-1447: 1544-1589* (B) (AO Tyske Kancelli, UA (B)).

Rigsarkivet, Arkivalier online, *Øresundstold-regnskaber Diverse år, regnskab 1497-1541* (A + B) (AO Øresundstoldregnskaber 1497-1541 (A) og (B)).

Rigsarkivet, Arkivalier online, *Øresundstold-regnskaber, Regnskab 1542 – Regnskab 1548* (AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548).

Rigsarkivet, *Kongelige og fyrstelige missiver til Eske Bille m.fl., Løbenummer 2*.

Trykte kilder

Danske Magazin, 4. Række, 2. Bind, 1873.

Erslev, Kr. og Møllerup, W. (udg.): *Danske Kancelliregnskaber*, 1881-82.

Erslev, Kr. og Møllerup, W.: *Kong Frederik den førstes danske Registranter*, 1878.

Hjorth, Karen og Kroman, Erik (udg.): *Helsingør Stadsbog 1554-1555, 1559-1560 og 1561-1565*, 1981.

Kroman, Erik (udg.): *Helsingør Stadsbog 1549-1556*, 1971.

Laursen, L. (udg.): *Kronens Skøder I 1535-1648*, 1892.

Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ, Bind 1, 1847.

Registrum König Christian des Ersten. Urkundensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Leuenburgische Geschichte. Vierter Band. 1875.

Litteratur

Enemark, Poul: "Tolden er nobel og nobels værd". Toldhistoriske aspekter omkring en retssag i 1548, i: *Tolden i Sundet*, 2010 s. 227-252.

Friis, Astrid: Rosenobeltolden eller skibstolden i Sundet i tiden omkring 1550, i: *Festskrift til Erik Arup 22. november 1946*, 1946.

Venge, Mikael: *Dansk Toldhistorie I*, 1987.

Venge, Mikael: Øresundstoldregnskabernes verden i: Zise, 2000 s. 108ff.

Venge, Mikael: Øresundstoldens Grundlov i: *Tolden i Sundet*, 2010 s. 41ff.

Noter

¹ Udskrift af retsforhandlingen findes som bilag til Eske Billes brev 22.10. 1548 til Christian III i: AO Danske Kancelli, Indlæg, opslag 187-194.

² Retssagen er første gang indgående behandlet af professor Astrid Friis i artiklen Rosenobeltolden eller Skibstolden i Sundet i Tiden omkring 1550 i *Festskrift til Erik Arup 1946* s. 166-186, og siden af lektor Poul Enemark i *Tolden er nobel og*

nobels værd i Zise, 1983 s. 93-115. Genoptrykt i *Tolden i Sundet*, 2010 s. 227-252. Astrid Friis ser med udgangspunkt i Christian III's administrative reformer årsagen til retssagen i dels en "overfladisk eller ukyndig regnskabsrevision" fra rentekammerets side dels "lige gyldighed eller udygtighed hos Sundtolderne" og tænker dermed på de tre generationer af Lilliefeldslægten: Peder Hansen (den ældre), Hans Pedersen og Peder Hansen (den yngre) (s. 173), som stod for opkrævning af Øresundstolden ca. 1472-1548, kun afbrudt af en kort periode 1519-1523, hvor opkrævningen var flyttet til København, og måske nogle måneder under Grevens Fejde i 1534-1535. Poul Enemark afviser med fokus på samtidens pengepolitik klart Astrid Friis synspunkt: "...tværtimod at være underkastet en ukyndig og overfladisk ledelse og kontrol indgik Øresundstoldindtægterne som et uundværligt og pinligt nøje overvåget led i en såre målbevidst og effektivt gennemført, men noget tvivlsom og misliebig møntforringelsesproces." (S. 241) "Retssagen var udtryk for en krystallklar og målbevidst magtpolitik, der henynsløst benyttede sig af uhæderlige midler for at tiltage sig et fremtidigt retsgrundlag." (S. 249) Øresundstolden skulle reformeres, og tolder Peder Hansen kom til at betale prisen. Mikael Venge, 1987 s. 97f. følger hovedsageligt Enemark. I senere artikler indtager Venge i højere grad et nuanceret mellemstandpunkt mellem Friis og Enemark, se Venge 2000 og 2010.

³ Laursen 1907 s. 461.

⁴ AO Øresundstoldbøger 1497-1541 (A) rummer årene 1497, 1503, 1528, 1536, 1537 og 1538; AO Øresundstoldbøger 1497-1541 (B) rummer årene 1539, 1540 og 1541. AO Øresundstoldbøger 1542-1548 rummer de nævnte år, for 1548 dog kun årets første måneder indtil Peder Hansens afsked.

⁵ "Die andernnn Register seindt inn denn voranderungen vnnd kryegshennndelnn

- vorkommen.“ Tyske Kancelli UA (B) opslag 34; Friis s. 169.
- ⁶ Enemark s. 230ff.; Friis s. 172.
- ⁷ Denne omregningskurs fremgår af regnskaberne og har ikke været holdt skjult for nogen. Se f.eks. Peder Hansens sidste godkendte årsregnskab for 1547 s. 68. AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 244.
- ⁸ Gældsbreve på hollandske lån optaget i 1475 viser, at skibstolden da uændret er en henricusnobel. Se f.eks. gældsbrief på et lån på 1200 rhinske gylden optaget i Campen. Det nævner, at den told, der er opkrævet ”van oldes ghewontlik” er ”enen Engelschen Henricusnobel.” Registrum König Christian des Ersten, nr. 157, 4. juni 1475; Olesen s. 36.
- ⁹ Det må være dette ændrede bytteforhold, der menes, når Peder Hansen anklages for, ikke at have taget hensyn til, at ”guldt” (læs: nobelen) ”er wpsteget” (læs: i forhold til den rhinske gylden).
- ¹⁰ AO Tyske Kancelli, UA (B) opslag 38; jf. Friis s. 175.
- ¹¹ AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 270. Toldbog 1548 s. 3.
- ¹² Friis s.167.
- ¹³ Et dokument med titlen ”des Zolners Peter Hansens Register” fremlagt eller brugt som talepapir i forbindelse med toldforhandlingerne med Holland sommeren 1549 gør sagen endnu mærkeligere. Det forklarer bl.a., at Peder Hansen efter sin afsked i marts 1548, men før retssagen mod ham, har givet en fortegnelse fra sig over hvorledes tolden fra gammel tid er blevet opkrævet (”do hast er ein Vorzeichnüs vonn sich geben mit eigener Handt wie der Zoll von alters her geburt und eingenhommen”). Det er, siges det, denne samme fortegnelse, den nye tolder følger. Tyske Kancelli, UA (B) opslag 5. Der må være tale om den af Astrid Friis s. 167, Enemark s. 246 og Venge 2010 s. 51f. omtalte betænkning, afbildet i Venge 2000 s. 114. Fortegnelsens syv punkter er hovedsageligt overvejelser om mulige toldstigninger på forskellige områder undtagen på det for retssagen afgørende punkt, hvor det fastslås: ”Item for all skiff toldt skal tages op vdy guld epter gamel wis j rosen nobel eller ther fore iij ryske dlr.” Fortegnelsen, som rettere bør kaldes et notat, er umiskendeligt skrevet med Peder Hansens egen hånd. Kursen på en nobel sættes endda i nævnte dokument fra 1549 til 3½ guld gylden. (Opslag 6).
- ¹⁴ Danske Kancelliregistranter s. 310 (1546); 351 (1547).
- ¹⁵ Suhm s. 181; Regesta [6555]; Kvitteiringerne findes spredt hen over årene i Suhm s. 108-185; Regesta [5561-6573].
- ¹⁶ AO, Øresundstoldregnskaber 1497-1541 opslag s. 47, toldbog 1528 s. 27. Som ovenfor nævnt var denne kurs allerede da en underkurs.
- ¹⁷ Enemark s. 244 antager at denne anvendelse af gylden som grundlag for omregningen er ”indtrådt allerede i Frederik 1.s tid.” Den kan dog altså nok rykkes tilbage til Christian 2.s og Moder Sigbrits tid.
- ¹⁸ I en oversigt fremlagt af forhandlerne hævdes det, at tolden ”in allen verleden tijden” for et skib under 100 lester har været 2½ gylden. AO Tyske Kancelli, UA (B) opslag 36, tysk oversættelse ”in allen vorgangen Zeittenn,” opslag 38; jf. Friis s. 179.
- ¹⁹ Revisionspåtegning underskrevet af kongen i AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 273, efterfulgt af ekstrakter af regnskaberne opslag 275-286. Ekstrakterne er skrevet med en anden hånd end Peder Hansens, vel en renteskrivers.
- ²⁰ Alle danske implicerede vidste, at skibstolden var en henricusnobel og først fra 1548 var blevet opkrævet som en rosenobel, så tolderen har nok skrevet notatet med egen hånd, men ikke på egen hånd. I modstrid med sandheden må han have fået pålagt at skrive skibstolden ind i notatet som en rosenobel á 3 rhinske gylden ”epther gamel wis.” Det er værd at mærke sig, at notatet ikke blev fremlagt under retssagen, hvor det ellers ville være det klareste bevis på tol-

derens bedrageri, men kun efterfølgende brugt i forhandlingerne med de nederlandske myndigheder. En fremlæggelse af notatet i retten ville alt for let have kunnet afsløre det som pålagt arbejde og retssagen som en skueproces.

- ²¹ AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 270.
- ²² Danske Kancelliregnskaber s. 424f.
- ²³ RA Kongelige og fyrstelige missiver til Eske Bille m.fl., Lb.nr. 2.
- ²⁴ RA Kongelige og fyrstelige missiver til Eske Bille m.fl., Lb.nr. 2, brev dateret "onsdagen nest epther efter søndagen Vocem Jocunditatis" (5. søndag efter påske) dvs. 6. maj 1548.
- ²⁵ AO Øresundstoldregnskaber 1497-1541 (A) opslag 50.
- ²⁶ AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 201.
- ²⁷ AO Øresundstoldregnskaber 1539 opslag 61. Mønterne omregnes til 11 rhinske gyl-den.
- ²⁸ AO Øresundstoldregnskaber 1542-1548 opslag 261. Det er således en knægt på en halv snes år, der får denne gave og ikke et dåbsbarn, der får et dåbsmykke, som anført af Venge, 2000 s. 119; jf. Venge, 2010 s. 49. Rosenoblen omregnes i regnskabet til tre guldgylden.
- ²⁹ Danske Kancelliregnskaber s. 384f.
- ³⁰ Referat af retssagen i: AO Danske Kancelli, Indlæg opslag 187-194.
- ³¹ AO Tegnelser 1545-1548 s. 291 (opslag 263); Danske Magazin, 4. Række, 2, 1873 s. 99.
- ³² AO Tyske Kancelli UA (B) opslag 8ff. (dansk) og 12ff. (tysk).
- ³³ Bevisværdien af disse vidneudsagn modsiges da også på det kraftigste af de senere klager fra hollandske skippere, som førte til, at en hollandsk delegation i sommeren 1549 var i København til en forhandling om tolden. Delegationen fastslår som første punkt i sit oplæg, at den sædvanlige told var 2½ guldgylden. Nok betalte man måske tre guldgylden, men fik så nogle

skilling tilbage svarende til den halve gyl-den. AO Tyske Kancelli, UA (B) opslag 38 højre side; jf. Friis s. 175.

- ³⁴ AO Tyske Kancelli UA (B) s. 25ff. (tysk) og 29ff. (dansk). Ud over de to lister fra juli og august findes en tredje udateret liste med 31 skippers udsagn med betegnelsen "Copia d. Vorzeichen der Zeugen und ir Aussage gegen den Zollner zu Hellschnorr." AO Tyske Kancelli UA (B) s. 17ff. Listen består af 23 skippere fra den sidste liste og otte fra den første, alle otte med vidnesbyrd om at have betalt tre guldgylden, mens seks af de 23 skippere fra den sidste liste har aflagt samme vidnesbyrd. Listen, der kun findes i en tysk udgave, har formentligt været brugt i de efterfølgende forhandlinger med hollænderne som bevis på, at den sædvanlige told for en ordinær passage var tre guldgylden/en rosenobel.
- ³⁵ Iflg. regnskabet for 1557, en halv snes år senere, var taksten for skriverpenge da seks skilling for skibe under 30 læster, 8 skilling for skibe over. AO Øresundstoldregnskaber 1557b 554 (opslag 94).
- ³⁶ Dette opfordrer anklageren Eske Bille indirekte kongen til, idet han i sit følgebrev til dommen den 22.10. 1548 anmoder om at blive taget af sagen, såfremt kongen ønsker den fortsat med pinligt forhør af Peder Hansen, eller at "lade handle med samme Peder Hanssen eppt her samme doms lydel-se..." AO Danske Kancelli, Indlæg opslag 179f.
- ³⁷ AO Tegnelser 1548-1551 s. 65 (60V-61R); jf. AO Tyske Kancelli UA (B) opslag 4, hvor det i et indlæg i forhandlingerne med hollænderne i 1549 fastslås, at tolderen er blevet dømt med rette for sin utroskab mod kongen, men dog senere benådet. Dette må i nogen grad have svækket argumentationen.
- ³⁸ Kronens Skøder s 37; Danmarks Adels Aarbog 1955 nævner, at han samme dato "oplod Kongen et Pantebrev fra Esrom Kloster for 250 Lod Sølv med Pant i Try Herred." Det er ikke lykkedes mig at finde

kilden til denne oplysning. Astrid Friis s. 173 antager, at Borupgård var en form for erstatning for den skade kongen havde lidt. Det ville være en fattig erstatning, taget i betragtning, at underslæbet skulle være foregået i 20 år. Værdien af Borupgård anføres ikke, men sætter man den til 3.000 daler = 2.400 rhinske gylden ville dens værdi knapt dække de sidste par års underslæb, såfremt Peder Hansen havde afregnet nobler til 2½ rhinske gylden i stedet for 3 og beholdt den halve gylden pr. nobel til sig selv. (Årene 1546 og 1547 indbragte samlet ca. 5.500 nobler). Regner man de 250 lod sølv á 14,7 gram med svarer det til knapt 150 daler med en sølvvægt på ca. 26 gram eller 120 rhinske gylden, men kompensationen ville stadig ikke dække bare to års påståede underslæb.

³⁹ Danske Kancelliregistranter s. 444 (28.6. 1549). Han havde allerede tidligere i 1538 fået tildelt denne kongetiende, indtil kon-

gen bestemte noget andet, (AO Tegnelser 1537-1545 s. 7) hvilket nok var sket i forbindelse med hans dom. Om han også mistede indtægten af kronens gods og gårde i Helsingør, som han 2.8. 1529 havde fået tildelt, hvis han overlevede sin mor, og som hans far og farfar tidligere havde haft, (Erslev og Møllerup 1878 s. 224) og det møllested til en vejrmølle og et haverum uden for Helsingør, som hans far tidligere havde, og som han fik 5.8. 1530, (Erslev og Møllerup 1878 s. 266) fremgår ikke nogetsteds.

⁴⁰ Hjorth og Kroman 1981 s. 49.

⁴¹ Smstds. s. 432.

⁴² Kroman 1971 s. 302.

⁴³ Hjort og Kroman 1981 s. 49.

⁴⁴ F.eks. dokumentet "Der Hollander Beschwer des Zollen halbenn" i: AO Tyske Kancelli UA (B) opslag 35ff.

⁴⁵ AO Danske Kancelli, Indlæg opslag 179f.

Erindringer fra toldvæsenet i København 1942-1984

Af Alice Helmark

*Redigeret af Annie Birkvang
og Gunnar Jakobsen*

I 1942 begyndte min tid i toldvæsenet efter at have ventet i ca. $\frac{3}{4}$ år. Det var jo under besættelsen, og da der ikke var import fra andre lande end Tyskland, var der ikke så meget arbejde og som følge deraf ikke brug for et stort personale.

Jeg var sat til tjeneste på Pakhusforvaltningen på Toldboden ved Godsbanegården, som lå på Kalvebod Brygge. Jeg var blevet informeret om, at jeg skulle arbejde med en lille mand, så jeg ikke blev alt for forskrækket, da jeg mødte Povl Saabye [Kontorist, f. 29.08. 1913]. Vi var fire damer plus Saabye og toldgodsforvalter M. B. Bøyesen [f. 20.03. 1880]. Jeg var ansat som kontorarbejder; en benævnelse der i løbet af de første måneder blev ændret til kontormedhjælper. Vores arbejdstid var i begyndelsen 8.00-17.00, officielt, men den flinke chef gav os lov til pga. det ringe antal ekspeditioner om dagen at tage lidt lempeligt på tiderne. Jeg erindrer, at der var nogle dage under vinteren 1942-43, hvor vi kun havde 9 til 10 ekspeditioner på en hel dag.

Vi havde på toldkammeret et fabriksluftværn, som jeg deltog i som samarit. Jeg havde gået på kursus hos Dansk Røde Kors betalt af toldvæsenet. Stedet, vi blev undervist i 19.00-21.00, lå i Dronningens Tværgade. Jeg har mange gange i den tid

siddet i Nørrebro Teater, for der blev næsten altid luftalarm, når jeg skulle hjem til Gladsaxe.

En pudsig episode indtraf, da fabriksluftværnet skulle have øvelse. Under toldkassererkontoret i træbygningen var en cykelkælder. Her blev jeg anbragt på en træbære foregivende at have brækket benet og blev spændt fast. Jeg skulle blive liggende til ambulancen kom. Øvelsen hørte op, og efter ca. en time ville chefen tale med mig, men jeg var jo ikke til stede. Han spurgte så toldkontrollør frk. Brunke [Edith, f. 31.10. 1900, overtoldassistent, først konstitueret som toldkontrollør 12.09. 1944], om hun havde set, hvor jeg var gået hen. Det var frk. Brunke, der ledede samaritterne. "Gud" skreg hun "hende har vi glemt." Og straks kom hun og toldforvalteren ned og fik mig befriet fra båret. Jeg var stiv som en pind af kulde, og kunne næsten ikke røre mig. Jeg fik lov til at gå hjem og drikke noget varmt, så jeg ikke blev forkølet, hvad jeg heller ikke blev.

Fra midten af 1943 og seks måneder frem blev jeg lånt ud til Nørrebro toldforvaltning i Borgmestervangen. Her sad jeg sammen med to damer og en toldforvalter; overassistent frk. E. Albrecht-Beste [Elisabeth, toldassistent, f. 01.01. 1893], kontorassistent fru V. A. de Renouard [f. 01.07. 1899] og toldforvalter N. C. J. Holm [f. 08.07. 1881].

Det var jo et lille toldkammer med kakelovn. Dens pasning sørgede pakhusformand Axel Gerhardt [f. 22.09. 1895] for. Mandag morgen var der meget koldt i kontoret, og så fik vi udleveret uldne tæpper og sivsko, så man kunne holde varmen.

Vi hørte under 4. Toldinspektorat med chef toldinspektør Knud Larsen [cand. polit., f. 03.04. 1894]. I frokostpausen, som samlede os alle fem, blev der, når maden var spist, spillet L'hombre. Jeg erindrer en dag, da toldinspektøren var på besøg og havde set, hvad han skulle, og sagde farvel, og straks efter begyndte de fire, som kunne spille, at få kortene delt om. Jeg sad på kontoret og rejste mig tilfældigt og så ud af vinduet. Toldinspektøren havde glemt noget, jeg husker ikke hvad, men jeg strøg hurtigt ind i frokostværelset og sagde: "Toldinspektøren er på vej tilbage." Det var dog for sent, toldinspektøren så forbavset på firkløveren, der sad med kortene i hånden. Han sagde ikke noget til det, men efter den dag, var de noget mere forsigtige med at spille uden for frokosttiden. Hvilket jo ret tit skete.

Jeg havde kronede dage, mens jeg var derude. Jeg lærte meget af arbejdet, som bestod i almindelig klareringsekspedition, salg af sukker-, tobaks- og parfume-mærker; meget interessant. Jeg mødte kl. 9.00, og når jeg havde været i banken på Nørrebrogade kl. ca. 14.30, fik jeg lov til at gå.

Jeg var så i mellemtiden blevet gravid og efter fødslen blev jeg forflyttet til pakhuskontoret på Toldboden i Amaliegade. Jeg var stadig kontormedhjælper, mens de andre på kontoret var tjenestemænd. Jeg fik jo lønnen bagud udbetalt på Frilagerets Toldkassererkontor den sidste

i måneden. Tjenestemændene fik deres løn den første. Så når jeg kom tilbage fra Frilageret, skulle mange af mine kolleger låne, og som regel gik jeg hjem den dag uden en øre på lommen. De blev dog betalt den næste dag.

Vi havde en meget gammel aristokratisk dame, frk. Thyra Hassing [f. 29.02. 1876], datter af afdøde toldinspektør i Odense V. V. Hassing [1841-1919]. Hun mødte som regel kl. 7.00 og gik hjem kl. 15.00. Men den første i hver måned stod hun foran døren til Frilagerets Toldkassererkontor før kl. 8.00 og kom ind straks efter. Derefter gik turen hjem til søsteren, hvor hun afleverede pengene, skiftede tøj og mødte så på kontoret igen ca. 9.45-10.00. Hun skrev med almindelig pen, mens alle vi andre brugte fyldepen.

Vores chef var toldinspektør L. K. Thomas [f. 27.01. 1890]. Når han gik på tur til pakhusene, havde han kasket på. Den var så stor, at hvis han ikke havde haft ørerne, var kasketten faldet ned over øjnene.

Overtoldinspektør for København Christian Jensen [f. 26.12. 1879], også kaldet Christian Vathånd, var flygtet til Sverige, men skrev breve hjem til Overtoldinspektoratet. Jeg blev sat til at renskrive et brev til ham, hvori man anmodede ham om at lade være med at sende breve til Danmark. Jeg fik ordre på ikke at sige noget om det til andre.

Lige som på Godsbanen hørte jeg også her til i beredskabsstyrken. Da politiet blev taget den 19. september 1944 og luftalarmen lød, forlod jeg sammen med de andre kontor- og pakhusfolk kontorerne. Vi havde beskyttelsesrum i Frilagerets kælder. Der havde vi været tidligere under luftalarm og regnede naturligvis med at vende tilbage til kontoret, når alarmen var blæst af. Det skete desværre ikke den

ne gang. Pludselig lyder det: "Tyskerne kommer." En geværpibe gled frem bag en mur ved nedgangen fra Amaliegade. Alle begyndte at styrte ned mod udgangen til Toldboden. Et menneske, tidligere toldinspektør Georg Jansen [f. 11.09. 1923], som på det tidspunkt var toldmedhjælper, råbte: "Stands." Alle stod stille med det samme, og derefter blev vi ført op i Amaliegade og stod langs gitteret med løftede hænder. Den gamle frk. Hassing græd, og så forbarmede tyskerne sig og lod hende gå hjem.

Jeg boede på Amager og måtte gå hjem ad en stor omvej, idet både Store Kongensgade, Bredgade, Amaliegade og Toldbodgade var spærret.

Turen gik ad Grønningen, Østerbrogade, Farimagsgade, Frederiksborggade, Købmagergade, Knippels Bro, Torvegade, Vermlandsgade, Østrigsgade, Genuavej og Italiensvej. Heldigvis var vejret nogenlunde varmt, for jeg havde jo ikke fået lov til at hente mit overtøj.

Den 1. april 1946 blev jeg udnævnt til kontorist og fastansat. Om sommeren kom pengeombytningen, og vi var 20 fra toldvæsenet, der blev udlånt til skattevæsenet, som så igen placerede os i de forskellige banker og sparekasser. Det var med arbejdstid mandag til fredag fra kl. 9.00 til kl. 23.00.

Det gav os jo fine overarbejdspenge, men efter tre måneders forløb bad jeg om at blive fritaget. Jeg havde været ude for så megen misundelse. Fra toldgodsforvalter M. B. Bøyesen var der sendt anmodning om at få mig tilbage til Godsbanegården.

Forflyttelsen skete efteråret 1946. Så var der en periode uden mange begivenheder. Vi fik en ny chef, toldforvalter Callesen [Johan Vilhelm Oscar Jacob, f. 10.09. 1900], som desværre ikke fik

så lang tid som chef. Han døde natten mellem den 14.-15. februar 1949. Den 15. februar havde toldkasserer [C. A. O.] Markers [f. 09.02. 1883] 50-års jubilæum, og der skulle være stor frokost. Den blev lidt dæmpet i anledning af dødsfaldet. Callesen led af sukkersyge og havde altid grøntsager med til at varme, så inden frokost kl. 12.00 lugtede hele kontoret af blomkål. Han var frimurer, og en dag mødte han op i kjole og hvidt; han skulle til møde om eftermiddagen. Efter et par timers forløb blev der ringet fra Over-toldinspektoratet, at dette måtte ikke ske mere; det var ikke en påklædning at møde på arbejde i.

Vi havde i mellemtiden fået trefløjede klareringsangivelser og rørpost, til hhv. kassererkontoret og vejerboden, både Søndre og Nordre. Det havde vi megen rod med. Patronerne satte sig fast og publikum rasede, da vi først måtte have fat i mekanikeren, før de kunne få fortoldet deres varer.

Om søndagen i december måned måtte vi stille på Centralpostgården for at hjælpe personalet der. Der kom jo mange gavepakker fra Amerika, og det kunne ikke nås med det almindelige personale. Vi boede på det tidspunkt i Humlebæk, og forbindelserne var ikke så gode som i dag, så jeg skulle hjemmefra med toget kl. ca. 6.50, og det standsede ved alle stationer til Klampenborg. Jeg var på Hovedbanegården kl. ca. 8.10, og det passede ikke frk. Brunke. Hun var flyttet fra Godsbanegården til Centralpostbygningen.

Det samme skete om eftermiddagen. Hvis jeg ikke kunne gå kl. ca. 16.05, så jeg nåede toget kl. 16.10, havde jeg to timers ventetid til kl. 18.10. Arbejdstiden var til kl. 17.00. Jeg fik det dog ordnet med toldkasserer P. A. F. Petersen [f. 25.01. 1894].

På et vist tidspunkt var der til Godsbanegården begyndt at komme varer i store lukkede lastbiler fra Tyskland, Frankrig og andre lande sydpå, væsentligst Frankrig. De ankom undertiden efter vejerbodens lukning, og så var toldereren, der skulle krydse godset af, som regel gået hjem. Så måtte vi kontordamer lave arbejdet, hvilket jo gav overarbejde. Jeg erindrer en dag, hvor jeg faktisk stod med tøjet på klar til at smutte kl. 17.00. Så kom der pludselig en ret stor bil med varer. En del skulle hertil og resten til Helsingborg. Selvfølgelig lå det, vi skulle have, længst inde, så alt måtte ud og det der skulle videre ind igen. Det bevirkede, at jeg ikke kunne nå toget kl. 18.10 og derfor måtte køre med chaufføren ad Kongevejen; han måtte ikke køre ad Strandvejen. Jeg måtte så gå et par kilometer og nåede først hjem kl. 20.00.

Efter Callesens død fik vi en vikar, Tage Hansen, som senere blev toldkasserer i Frihavnen.

Den 1. april 1949 var A. A. Munksgaard [f. 28.02. 1900] så blevet udnævnt [som toldforvalter ved Pakhusforvaltningen på Toldboden ved Godsbanegården] og tiltrådte. Samtidig havde vi fået en toldassistent som desværre havde hang til flasken og ikke passede sit arbejde på kontoret ret godt. Men han havde ekstrajob på travbanen, og det blev passet godt. Jeg havde en del sammenstød med ham, og jeg truede med at søge forflyttelse, hvad toldforvalteren ikke ret gerne så. En dag, eller rettere en aften, var toldassistenten faldet i en kælderhals i Gothersgade og fik kraniebrud, der medførte en lang sygdomsperiode. I den tid overtog jeg hans arbejde, men det var et frygteligt roderi, og toldforvalteren måtte da også søge Toldrevisionen om tilladelse til at slette

forskellige poster i pakhusbogen, som ikke kunne findes noget sted.

I september 1954 søgte jeg om afsked; jeg var jo tjenestemand med tre måneders opsigelse. Da jeg afleverede den til toldkasserer P. Chr. Pedersen [f. 02.02. 1898], ville han ikke fremsende den, fordi der kun var to måneder tilbage til jeg havde søgt afsked. Han gjorde det dog alligevel, og jeg fik min afsked pr. 1. november 1954. Samme år den 6. november giftede jeg mig og gik som hjemmearbejdende husmor indtil 1. april 1959, hvor jeg fik et halvdagsjob i et forsikringsselskab. Her var jeg halvandet år.

Jeg søgte så ind som halvdagsdame i toldvæsenet og begyndte i fakturakontrollen på Hovedvej 14 den 1. maj 1961. Samme år den 4. november blev jeg flyttet til chokoladebeskatningen i Vester Voldgade. Det var en ret stor lejlighed, der blev lavet om til kontorer. Da omsen kom i 1962, blev jeg så igen flyttet til kontoret i Nyrupsgade. Da jeg var færdig der, kom jeg til Snorresgade, hvor jeg talte omshæfter sammen.

I september 1962 var jeg så uheldig at falde og brække skulder og armknogle på højre arm, så jeg måtte søge min afsked. Der gik syv måneder før jeg kunne bruge min arm igen.

Var igen hjemmegående til min separation i 1964. Meget naturligt søgte jeg igen om ansættelse i toldvæsenet; det var jo omtrent det eneste, jeg kunne. Fik afslag, men appellerede til en der kendte tolddirektør J. V. Henriksen godt. Dagen efter fik jeg brev om at begynde på Langebro Toldkassererkontor den 16. november 1964.

Det var et havnekontor og helt nyt for mig. Men jeg fik da lært alt på kontoret takket være toldkontrollør, fungerende

toldkasserer Erna Nielsen [f. 24.07. 1903]; en meget dygtig, men skrap dame. 14. august 1968 fik jeg besked på at tage til Sydhavnens Toldforvaltning. Der skulle jeg rede alle de skibspapirer ud på DFDS' skibe, som lossede og lastede ved Sluseholmen. Det var et syndigt rod, så jeg gik ned med flaget og var sygemeldt i længere tid.

Så flyttede man mig til Sdr. Frihavn, hvor jeg aldrig kom til tjeneste. Da jeg igen blev raskmeldt, fik jeg fra Overtoldinspektoratet at vide, at jeg atter skulle til Sydhavnen. Der var i mellemtiden kommet en overkontorassistent Georg Andersen tilbage fra Glostrup Toldkontrol, og ved hjælp af ham fik vi hurtigt alt i orden.

Sommeren 1969 flyttede vi skråt over gaden til Citroëns gamle udstillingsbygning, og der kom mere personale. Det var alle tiders sted, men det gode varer sjældent så længe, for i marts 1971 blev Sydhavnens Toldforvaltning nedlagt og alle mand blev flyttet.

Vi, der sad i skibsafdelingen, skiftedes til at have diættjeneste om aftenen, lørdag og søndag. Chefen forlangte dog, at hvis det var en aften efter kl. 21.00 måtte herrerne tage tjansen. Han ville ikke have, at damerne skulle derud om aftenen. Jeg har dog haft diættjeneste søndag aften kl. 23.00. Belysningen i lokalet var indrettet sådan, at man skulle hele lokalet igennem i mørke for at trykke på kontakten. Den 31. marts 1971 lukkede vi ekspeditionen, og de næste par måneder sad kun enkelte tilbage for at gøre det sidste færdigt.

Jeg syntes, at jeg nu havde haft nok med skibe at gøre, men det syntes ledelsen åbenbart ikke. Jeg blev anbragt ved Distriktstoldkammer 3 på Toldboden, under toldinspektør T. P. Christensen [Thorvald Peder Christensen, f. 17.04.

1904]. Han havde fra tidligere på Frilageret haft en dame, fru E. M. Hansen [kontorfunktionær, assistent, f. 11.06. 1922], og hun var fulgt med ham til Distriktstoldkammer 3. En kedelig dame som skabte ufred hvor hun kom.

Efter at have ordnet alt regnskabet med Sydhavnens skibe blev jeg sat til tjeneste i Frihavnen ved Toldvagt 2 og senere ved Toldvagt 14. Her slog jeg mig til ro i 1½ år, men jeg måtte søge et større sted, hvis jeg ville være overassistent, hvad jeg selvfølgelig gerne ville. Så fra 1. april 1973 var jeg ansat på Distriktstoldkammer 6, jernbanen. En uge i indleveringen og derefter i granskningen. Ved en omrokering pga. en overkontorassistent's afsked kom jeg i efteråret 1975 til hovedsektionen som en slags kontorleder. Her holdt jeg jubilæum den 1. december 1975, selv om den rigtige dato var den 1. juli 1975. Direktoratet for Toldvæsenet havde overset det.

Den 13. september 1976 flyttede hele hovedsektionen minus vicetoldinspektør og toldinspektør til afdelingen på Flæsketorvet sammen med Distriktstoldkammer 4's afdeling i Frihavnen. Det blev en dame fra Frihavnen, der fik stillingen som leder af hovedsektionen. Jeg blev sat i beregningsafdelingen, hvilket jeg nægtede, da jeg overhovedet intet kendskab havde til det. Det beroede også på en misforståelse, så jeg kom igen til at granske. Senere kom jeg til postafdelingen med vicetoldinspektør Niels Pedersen [Formentlig vicetoldinspektør M. N. Pedersen, f. 01.09. 1914], og ved en ny omrokering, da J. M. B. Carstens overtog chefposten [J. M. B. Carstens, f. 16.02. 1927, der var kontorchef i Direktoratet for Toldvæsenet, blev distriktstoldchef 01.08. 1977 ved Distriktstoldkammer 7, hvor Alice Helmark også står som

tjenestegørende], kom jeg til "splitningen." Her var jeg i ca. ni måneder og blev derefter overført til Edb-afdelingen ved skærmene og senere ved systemkontrol og fejlretning.

Ved København-strukturens omlægning i 1980 blev jeg udnævnt til kontorleder i Edb i Oppebørsel ved Distrikts-toldkammer 3 (Sydvest). Det var et anstrengende arbejde, især de første par måneder. Vi arbejdede over til kl. 23.00 og af og til lørdag og søndag. Tiden skulle så vidt muligt afspadsres, og da vi nåede oktober 1980, så var vi helt på ret køl. Jeg havde da tjent 294 overarbejdstimer.

Da det hele nu kørte nogenlunde i juni 1981, ansøgte jeg om at fratræde kontorlederjobbet og gik af helbredshensyn ned på ¾-tid. Jeg syntes, at bedre kræfter skulle til. Derfor stod jeg ikke så højt i kontrolchef Martin Regnars [f. 12.03. 1933] øjne. Jeg blev tildelt et arbejde, som jeg ikke kunne godtage, og som alternativ måtte jeg søge væk.

Den 11. januar 1982 tiltrådte jeg mit arbejde i Toldvæsenets Fælles Opgaver (TFO) i Strandgade efter at have holdt ferie fra jul til nævnte dato. Igen et helt nyt arbejde og jo ældre man bliver, jo sværere er det at lære. Jeg havde nogle søde medarbejdere, og jeg syntes selv, at alt gik godt. Men en dag ved månedsafslutningen kom en kurre på tråden mellem kontorleder, overkontorassistent Anna-Grete

Høj [f. 15.12. 1947], Annette og undertegnede. Det gik videre til vicetoldinspektør Kurt Bache [f. 06.05. 1931], som kom ind og sagde, at vi ikke bestilte nok. Jeg har altid haft ry for at arbejde hurtigt og godt, og det gik min ære meget nær og var vel den egentlige årsag til, at jeg søgte min afsked, da jeg fyldte 60 år i januar 1984.

Da jeg afleverede min ansøgning til distriktstoldchef J. Helt Hansen [f. 29.12. 1925] i december 1983, spurgte han mig, om det var fordi jeg var ked af at være der, eller om det var velovervejet. Jeg var meget høflig og svarede, at det faktisk var begge dele.

Den 23. januar gik jeg så gennem porten for sidste gang og skulle holde de sidste feriedage til 31. januar 1984, fra hvilken dag jeg var afskediget. Det var en lykkelig dag.

Note

Alice Helmarks (f. 29.01 1924) erindringer baserer sig på en udskrift af kassettebåndoptagelse i Told- og Skattemuseet, renskrevet af Annie Birkvang og redigeret af Annie Birkvang og Gunnar Jakobsen samt gennemset af Peter C. Sibbesen. De anførte oplysninger er i videst muligt omfang verificeret ved hjælp af "De grønne bøger." I enkelte tilfælde har det måttet konstateres, at oplysningerne ikke har kunnet verificeres, hvilket kan gælde tidspunktet for tjenesten ved et af de københavnske tjenestesteder.

Erindringer om kommunal skattehistorie 1971-1975

Af Jørgen Kristiansen

Baggrund

Jeg havde aldrig troet, at jeg skulle komme til at skrive noget, som kunne minde om "memoirer." Kontakt til Told-og Skattehistorisk Selskab har ændret noget på det. Dvs. læsning af Zise og et opslag på SKATs interne netværk et par måneder inden jeg gik på pension ved udgangen af februar 2013.

Elevansættelse

Jeg søgte en elevstilling i Herlev Kommune som følge af, at jeg havde fået afslag på en tilsvarende stilling ved Nykøbing Falster Kommune. Her var der, som jeg husker det, over 50 ansøgere til to-tre elevstillinger. "Onde tunger" sagde og siger, at man nok helst skulle være fodboldspiller i den lokale divisionsklub (B 1901) for at komme i betragtning, og fodbold er jeg stærkest i, når jeg dømmer ved TV-skærmen. Desuden havde jeg søgt elevansættelse i Nørre Alslev Kommune. Og her er der det underlige, at da jeg meldte adresseændring i sygekassen i Nørre Alslev Kommune, så medarbejderen på mig og sagde: *"Jamen du er da Karen Kristiansens søn. Du skulle da have haft tilbudt en elevstilling. Det har vi da talt om."* Så kunne jeg kun sige, at jeg havde fået et job i Herlev Kommune, og for længst sagt ja derinde.

Hvorfor så søge elevstilling ved en omegnskommune? Ja, dels var det yderst svært at få arbejde allerede dengang på Lolland-Falster, dels var min storebror allerede ansat i en anden københavnsk omegnskommune. Underligt at tænke tilbage på, at lige præcist der kunne éns liv være blevet meget, meget anderledes.

Ansættelsessamtalen i Herlev Kommune fandt sted op til St. Bededag. En torsdag eftermiddag, hvor jeg blev mødt af borgmesteren Ib Juul, kommunaldirektøren Olaf Hansen og sekretariatschefen Erik Larsen. I dag bliver elevjobansøgere vist mødt af et ansættelsesudvalg.

Sagen var jo, at det var helt nyt for Herlev Kommune, at man fik jobansøgere fra Falster, og Herlev Kommune var allerede dengang ved at være færdigudbygget. Og i et nyt kvarter i Herlevs nordligste områder (Hjortespring), blev de nye veje opkaldt efter landsbyer på Lolland-Falster. Den seneste var opkaldt efter min lille landsby på Nordfalster: Barup, altså Barupvej.

Da jeg gik fra mødet med de tre høje herrer var der intet sikkert. Dog vidste jeg, at hvis jobbet var mit, ville kuverten være tyk, fordi man ville medsende ansøgningsblanket til Herlevkollegiet, som var nyt, og hvor beboerne skulle være studerende, eller i lære. Kuverten, som kom ganske hurtig, var tyk.

Elevstart 1. august 1971 blev udskudt

til 10. august 1971. Det skyldtes, at man i august 1971 flyttede til et spritnyt rådhus. Bl.a. flyttede skatteforvaltningen fra en mindre villa, Villa Nobis, direkte til det nye rådhus. Man ville vente med at se de nye elever, til der var faldet lidt ro på efter de store omflytninger.

Herlev Kommunes skatteforvaltning havde ca. 30 medarbejdere, da jeg startede som elev. Det var med ejendomsbeskatning, men uden inkassoafdeling. Det var en ung afdeling med en gennemsnitsalder tæt på 30 år. F.eks. husker jeg, at jeg kom til at sidde i gruppe med tre-fire damer og et par mænd, der alle var godt 40 år. Vi var en 3. års-, en 2. årselev og så mig som 1. årselev. De øvrige kolleger var generelt unge. Sådan var også størstedelen af medarbejderne på rådhusene, der medarbejdermæssigt voksede i de år. Det gjaldt ikke kun skatteforvaltningerne. F.eks. overtog socialforvaltningerne sygekasserne i disse år. Kulturforvaltningen, teknisk forvaltning byrådssekretariatet, alle afdelinger voksede.

Lokalerne var i sig selv spændende, nye og moderne med en hel del ny teknik. F.eks. kunne man sende interne papirer med røpост. Det gav anledning til mange sjove oplevelser. Kopimaskinen var derimod meget gammeldags.

Den havde den specialitet, at størrelser under A4-ark skulle lægges i særlige omslag for at få en pæn og ren kopi. En borger, som henvendte sig om manglende registrering af løn og A-skat medbragte sin årslønseddel fra arbejdsgiveren. Årslønsedler kunne dengang være ret små. De indeholdt kun oplysning om bruttoløn, betalt A-skat og ATP og måske en eller to oplysninger mere. Vi tog en kopi, men uden at lægge den lille årslønseddel i et særligt omslag i kopimaskinen.

Så nu var oplysningerne ikke kun væk i kildeskattesystemet. De var også væk i kopimaskinen. Dermed er vi også på vej til at fortælle om livet med og mod kildeskattesystemet. Og erkendelsen af, at det også var godt at starte i skattevæsenet i et helt nyt system.

Kildeskattesystemet gav meget arbejdet, og meget overarbejde. Efter få ugers ansættelse var en almindelig arbejdsuge mandag-onsdag 8.00-20.00, torsdag 8.00-18.30, fredag 8.00-18.00 og lørdag 8.00-14.00. Normal arbejdsuge var dengang på 40 timer, og overarbejde kunne pr. uge blive på op til ekstra 20 timer.

Årsopgørelserne hed dengang slutopgørelser. De blev alle sendt via kommunen. Og ligningskontoret havde en kopi af alle disse opgørelser i borgere ns charteque. Tilsvarende vedrørende ændringerne, som der var mange af. Borgere ns slutopgørelse kom til kommunen i A3-format, som skulle foldes to gange inden kuvertering og pakning. Naturligvis med speciel håndtering, hvor borgeren skulle have penge tilbage via PGA (Postgiroanvisning).

Det var nok mit held at starte i skattevæsenet ved kildeskattens indførsel, altså 1970-1971. Faktisk nåede jeg næsten ikke i kontakt med systemet inden kildeskat. Måske skyldes det forholdene omkring det skattefrie år. I hvert fald var det meget få borgere, jeg i starten mødte ved skranken, hvor jeg bestemt ellers mødte mange borgere: Nye skattekort, slutopgørelse, almindelige og ualmindelige borgerhenvendelser.

Nye skattekort i 1971

En af de første arbejdsopgaver, som jeg så og huskede var nærmest et udstyrsnum-

mer, som også fortæller noget om udviklingen. Det handler om, hvad der skete, når der kom nye skattekort hjem.

Når posten kom med en kuvert fra KEC (det senere KommuneData, KMD) med skattekort, så gik to af mine kolleger i gang med udstyrsnummeret. Typisk var det en ældre mandlig kollega, som satte sig ved et lille fold-ud-skrivebord i et roligt hjørne af afdelingen. Kuverten blev højtideligt åbnet og indholdet lagt i pæne bunker.

På bordet var der papirklips, hæftemaskiner og andre gode kontorartikler, og begge medarbejdere havde en skrivemaskine indenfor rækkevidde. Og der var en uskreven regel om at man ikke forstyrrede. Nu gik de to i gang med at sende nye skattekort ud. Det blev grundigt vurderet om borgeren skulle have det nye skattekort, og om vi havde adressen til arbejdsgiveren. I så fald var der en blanket, som blev gjort klar, og så fik arbejdsgiveren det nye skattekort.

Havde vi ikke oplysningerne om arbejdsgiver, så var der et brev til borgeren om, at nu var det nye skattekort kommet til Herlev Rådhus, og når borgeren kom med det gamle skattekort, så kunne det nye udleveres. Tænk, hvordan vi i dag som borgere alle dage døgnet rundt kan ændre skattekort, rette vores selvangivelse eller årsopgørelse uden de store udfordringer.

Hvordan kom de nye tal og andre data fra borgerhenvendelsen praktisk frem til et nyt skattekort? Det gjorde de faktisk samme måde, som selvangivelserne blev indberettet på.

I Herlev Kommune havde vi en dame, som var utrolig hurtig på en IBM elektronisk skrivemaskine. På den maskine kunne man skifte skrivehovede. Jeg kan

stadig høre den nærmest rytmiske lyd af Solveigs skrivemaskine.

Der blev skrevet på optisk læsbart medie, en helt speciel slags papir, som kunne læses på KEC, der dengang lå i BrøndbyØster. I travle perioder kørte en medarbejder eller måske to derud med en kuvert. Måske var vi heldige, at en af vore rådhusbetjente kunne overtales til at køre turen.

På KEC kunne det så ske, heldigvis kun ganske få gange, at siden havde en for øjet usynlig streg eller rettere fiber-struktur, som gjorde, at alle data gik tabt. Så måtte Solveig i gang igen. Det gav anledning til, at der kom en række bandeord fra hende. Ikke for sarte sjæle.

Det kunne også give anledning til opringning til pigerne ude hos KEC. Der var to. Den ene lærte jeg senere at kende som sekretær for brugerudvalget hos KMD og en medarbejder, man ringede til, når der var udfordringer, dvs. problemer, med systemerne. Hun hed Annette Larsen, og sammen lykkedes det os ikke at fastslå navnet på den anden pige, trods flere forsøg.

Slutopgørelserne 1970 og frem

Som nævnt var det nok mit held at komme i lære lige på det tidspunkt, hvor kildeskatten var helt ny. De første slutopgørelser, for året 1970, skulle ud til borgerne i efteråret 1971. Alle opgørelser skulle sendes via de kommunale skatteforvaltninger.

Kildeskattehuset i Birkerød stod dog for særlige udsendelser. Havde en borger haft mere end to-tre arbejdsgivere i løbet af 1970, så skulle borgeren have en særlig opgørelse over de oplysninger skattevæsenet havde om indkomster og betalt skat.

De omtalte opgørelser, som kun kom for året 1970, var gule og kom ud til relevante borgere lidt før kommunerne kunne udsende slutopgørelserne 1970. De gav derfor anledning til en række henvendelser. Der var en vis rettelssprocedure, som kun i et vist omfang var forstået, kendt og blev brugt af os. Borgerne kunne slet ikke forstå budskabet og troede, at det her var slutopgørelsen. Derfor kom mange borgere forgæves forbi.

Slutopgørelserne 1970 gav meget ekstra arbejde. Dels uddata i to eksemplarer, hvoraf det ene skulle ind i sagerne. Dengang, og langt op mod år 2010, havde alle borgere et ligningscharteque. Kopieksemplaret skulle foldes én gang, da der var tale om en EDB-udskrift i A3-format.

Borgerens eksemplar skulle foldes to gange, og blev kuverteret og gjort klar til udsendelse til borgerne, hvor der var tale om restskat eller hvor opgørelsen gik i 0. Der var en helt særlig procedure, hvor borgere skulle have overskydende skat. Borgere med restance til det offentlige fik ikke pengene, men en kvittering på modregning.

I samme boldgade: En borger i Køge, hvilket skete da jeg senere blev ansat i Køge Kommunes skattevæsen, henvendte sig i midt-80'erne i ekspeditionstiden. Han spurgte ind til om han skulle have penge tilbage. Vi undersøgte sagen. Det viste sig, at han hele året havde været på bistandshjælp. Og på det tidspunkt var de ydelser i sig selv skattefrie nettoydelse. Derfor kunne vi fortælle borgeren, at han helt efter reglerne ikke havde betalt skat det seneste år, og dermed skulle han heller ikke have penge tilbage. Det blev han glad for at høre, og gik tilfreds ud af døren med stor tak for hjælpen.

Både i Herlev og senere i Køge har vi

oplevet, at borgere efterspurgte deres overskydende restskat. Eller sagt på en anden måde: Skattevæsenets fagsprog har haft meget svært ved at trænge helt igennem. Først i de nyeste årsopgørelser op mod år 2010 er teksten blevet rettet til. Så i dag står der ”du skal have xxx kr. tilbage” eller ”du skal betale xxx kr.”

Tilbage til slutopgørelserne. Der var tale om helt nye arbejdsopgaver. Ingen i skattevæsenet generelt og i de enkelte skatteforvaltninger havde erfaringer og procedurer klar. Derfor var man endog som ny, som elev, helt med i arbejdet. Og når man var flyttet 100 km. fra det fædrene hjem, så havde man god tid og var klar til at gå ind i det overarbejdsmonster, som ledelsen hurtigt fik etableret. Arbejdsdagene mandag til onsdag var 8.00-16.00 og derefter tre timers overarbejde. Torsdag gik vi faktisk tidligt hjem, d.v.s. 18.30, fredag arbejdede vi 8.00-15.00 og tre timers overarbejde, og lørdag mødte vi ved 8.00-9.00 tiden og arbejde til klokken 14.00. Søndag var vi hjemme.

Jeg hørte en dag på vandrørene at økonomichefen havde ringet til vores skatteinspektør. Det viste sig, at den nye 1. årselev (mig) havde fået mere i overarbejdsbetaling end i elevløn. Man ville bare lige høre om det kunne passe. Det kunne det.

På samme vandrør hørte man om det kunne passe, at en 1. årselev skulle på skole? Og så den meget specielle og fine Forvaltningshøjskolen, som udbød et særligt opdateringskursus. Og så blev kurset afholdt på en mindre men flot beliggende kursus ejendom i Holte. Gode undervisningskræfter og materialer, som også gav gode kontakter med kolleger i andre omegnskommuner.

Jeg blev bakket godt op af kollegerne

i alle forhold. Det rygtedes, at jeg var helt nede fra Falster. I løbet af det tidlige efterår begyndte man at spørge, om jeg dog ikke skulle på handelsskole, som de andre elever. Nu kom det mig til gode, at jeg havde taget HX, den et-årige handelskoleeksamen. Man begyndte så småt at tale om hurtig deltagelse i Dansk Kommunalkursus eller tilsvarende, men det kunne systemet ikke klare. Og jeg trængte også til skolefrihed.

Slutopgørelserne 1970 var fyldt med en række fejl. Der var store overskrifter i alle aviser. Konteringerne af indeholdt A-skat var problematisk. Borgerfejl ved selvangivelsen, systemfejl, fejlrettelsesproblemer og mange andre fejlforhold gjorde, at vi var ved at drukne i henvendelser. Dertil kom, at borgerne jo heller ikke havde nogle erfaringer med hvordan kildeskatten virkede.

Følgen blev, at fejlsagerne blev sat op i arkivkasser. I nummerorden. Og her gik vi så i gang med rettelsesproceduren. Efter hukommelsen nåede vi kasse 1, ud af godt og vel 30. Hver kasse indeholdt vel fem til ti sager. Rettelserne blev indberettet som beskrevet om ændring af skattekort. Og der var ikke en computerskærm, hvor man lige kunne se resultatet. De muligheder kom først langt op i 1980'erne.

Som om det ikke var nok, så skulle alle borgere, eller næsten alle, indsende forskudsskema for 1972. Man havde endnu ikke gode data, som kunne danne grundlag for forskudsopgørelsen 1972. Så igen fik vi store stakke af skemaer, som blev sendt ud til borgerne. Det gav mange nye henvendelser fra borgere, som nu var blevet ekstra trætte af os. Det mindede om den berømte valgplakat i 1960'erne, hvor man så selvangivelsen stikke op af

skraldespanden. Nu skulle borgerne jo øjensynligt selvangive to gange om året. Omkring år 2010-2012 var det virkelighed.

Fra og med 1983-året ændrede skattevæsenet navnet til årsopgørelsen. Så mente man, at navnet ikke mere signalerede, at alt var fryd og gammen. For en del borgere var det jo ikke sådan.

Teknisk forvaltning

Ovenfor er fortalt om de første år med kildeskat. Jeg kunne virkelig lide jobbet, indholdet, kollegerne, arbejdet, borgerne. Det første elevår gik meget stærkt. Faktisk troede jeg og mine omgivelser, at jeg bare skulle fortsætte som 2. årselev i ligningsafdelingen, som skattevæsenet hed i hvert fald i Herlev Kommune og de fleste omegnskommuner. Og derfor kom det mig noget på tværs, da ledelsen ønskede mig flyttet væk fra ekspedition, borgerbetjening og lønligningen. Det kom næsten som et chok, at den øverste kommunale ledelse fordelte de kommende 2. årselever sådan, at jeg skulle et halvt år i Teknisk forvaltning.

Herlev Kommune var en meget moderne kommune, hvor det politiske flertal var skiftet til klart rødt flertal. Personaleadministrationen var ledelsesmæssigt meget lydhøre for medarbejderønsker. Og det viste sig, at de elever, som var ved at være færdiguddannede, havde fremlagt klare og underbyggede argumenter for en rotation for de enkelte elever. Det blev gennemført så hurtigt som muligt. Og jeg indgik i første nye plan.

Sagen var, at Herlev Kommune var meget tæt på at være færdigudbygget. "Barnevognenes by" hed byen fra midten af 1960'erne, men i 1972 var planerne

næsten færdige og teknisk forvaltning gik ikke mod udvidelse. Men samtidig ønskede man af flere årsager at ansætte en chef for kontorpersonalet i teknisk forvaltning, og den nye chef ønskede at have en elev. Det blev mig.

Flere ting ved at flytte afdeling gjorde dybe indtryk: Her skulle man kæmpe for sit arbejde. Der var meget få daglige ting, som man måtte fordele for at få tiden til at gå. Og jeg oplevede afstanden mellem akademikere og kontorpersonale. På ingen måde noget, som gav arbejdsglæde. Desværre var der også en række kolleger, som havde nogle mindre heldige vaner, som påvirkede deres egen og kollegernes arbejdsindsats.

Der var også flinke kolleger i Teknisk forvaltning. Nu kom jeg i et halvt år til at lære helt nye forhold mellem forskellige faggrupper.

Det var ikke lutter harmoni. Man følte sig virkelig som lavest i hierarkiet. Kontorfolket var flinke og imødekommende. Herlev Kommune var næsten udbygget, så det var begrænset, hvor mange nye projekter der var.

Det kneb med arbejde og med min interesse. Jeg oplevede også, at kolleger fra min gamle afdeling gjorde noget for mig, noget for at få ændret min situation. Min afdelingsleder gik til kommunaldirektøren og en kollega talte med sin nabo, som var borgmester. Beslutningen blev, at tiden i Teknisk forvaltning kom ned på et halvt år, at jeg fik tilbudt ekstra uddannelse. Det blev til højere fagprøve i regnskabsvæsen, som var en forholdsvis nyudviklet overbygning for handelsskolelever. Og det resterende halve år som elev skulle jeg have i opkrævningsafdelingen. Det sidste skulle vise sig at være godt for mig.

Incassoafdelingen

1. februar 1973 startede jeg på et udbyterigt sidste halvår. Og igen gik jeg fra det ene yderpunkt til det andet! Der var forrygende mange restancer. Og man fik sine helt egne sager, og en rigtig flink kvindelig kollega, som var rigtigt godt inde i sagerne, kendte mange af restanterne i byen og trods sit venlige væsen yderst bestemt.

Lederen af afdelingen var fru Sørensen. Sådan blev hun tiltalt og omtalt. En dejlig frodig dame, som var kendt i større kredse i Herlev for at være meget bestemt men også fair og til at tale med, så længe man holdt eller forsøgte at holde aftalerne. Hun kunne blive meget vred, men faldt også hurtigt ned; reagerede prompte og fornuftigt. Der blev aldrig skubbet noget ind under gulvtæppet.

Engang oplevede jeg, at i en af mine sager ringede borgeren og klagede over mit arbejde. Jeg blev kaldt ind på fru Sørensens kontor og hørte hvordan samtalen udviklede sig, endog til, at borgeren skulle betale mere og hurtigere end jeg havde lagt op til. Borgerens tale fortsatte ikke med at være høvisk, og så smed fru Sørensen telefon på. Kort efter ringede borgeren igen og sagde: "Vi blev vist afbrudt." Svaret faldt prompte: "Nej, jeg smed røret på." Og så fik borgeren den aftale, som fru Sørensen havde skitseret.

Seks måneder i inkassoafdelingen gav utrolig stor indsigt i menneskelige skæbner. Jeg fik farten af mange unoder, at mange vil gå langt for ikke at betale. Glæder ved at kunne hjælpe en del videre økonomisk. Var med på flere udgående fogedforretninger om dagen, og om aftenen, hvor vi bestemt ikke var ventet.

Man så mange skæbner, kørte nogle

aftenture rundt i byen, hvor mange borgere, dvs. restanter, fik besøg. Vi oplevede trusler og havde en del oplevelser, som lærte én at være meget opmærksom på glæderne i tilværelsen.

Efter et år var jeg tilbage i skatteforvaltningen. Jeg troede, at alt var som før, men blev også belært om, at tonen fra inkassoafdelingen skulle jeg lægge fra mig. Det var gode lærepenge fra de gode, gamle kolleger. Noget vi i borgerservice vedvarende skal huske.

Udlært 1. august 1973

1. august 1973 var jeg udlært og tilbage i ligningsafdelingen. Og der gik lidt tid inden erhvervsligningen blev omtalt, men det kom, og det gjorde ondt at skulle forlade ekspeditionen.

”Du sku’ ta’ og søge ind i erhvervsligningen. Lønligningen bliver snart nedlagt.”

Ovenstående har man hørt siden 1971-72 og helt op til min pensionering. Efter lidt snak frem og tilbage blev jeg flyttet til arbejdsgiverkontrollen kort efter tilbagevenden til ligningsafdelingen fra inkassoafdelingen. Det var sådan en slags mellemløsning. Arbejdsgiverkontrollen blev oprettet som en særlig afdeling i mellemstore og meget store kommuners ligningsafdelinger.

I kildeskattens første år skulle alle arbejdsgivere månedligt aflevere papirfortegnelser over ansatte med angivelse af A-indkomst, A-skat mv. Noget som blev opgivet efter et til to år. Det forunderlige og gode er, at systemet virkede elektronisk.

Sagen er, at med kildeskatten var arbejdsgivere m.fl. blevet centrum for skatteopkrævningen. Og dermed blev

fokus rettet mod den direkte kontrol hos arbejdsgiverne. Man skal samtidig huske valgplakaten med selvangivelsen, som bare skulle smides i skraldespanden, og den samtidige opfattelse af, at skattekontrollen kunne minimeres, samt det faktum, at mange arbejdsgivere havde behov for hjælp til skattetræk. Alt det gjorde, at omtalte interne bemærkning ofte blev hørt: ”Lønligningen bliver snart nedlagt. Man skal søge i erhvervsligningen. Det er fremtiden.”

For en nyudlært var det noget, man overvejede. Den faglige interesse for at have den direkte borgerkontakt lå dybt hos mig. Og samtidig var udfordringerne i kildeskattesystemet en anden klar interesse. Så derfor lykkedes det for mig at undgå en hurtig overflytning til erhvervsligningen.

På et tidspunkt opfordrede ledelsen mig meget direkte til at komme videre, og løsningen blev arbejdsgiverkontrollen, hvor jeg blev to-tre år, faktisk lige til jeg fik nyt hjem og arbejde i Køge. Og det blev en god lang periode med megen borgerkontakt, både med arbejdsgivere, ansatte og mange andre.

Vi tog på rigtig mange arbejdsgiverkontrolbesøg. Vi var næsten altid velkomne. Blot ikke når vi havde anmeldt kontrolbesøg hos en arbejdsgiver, der lige havde haft besøg af momskontrollen og i et tilfælde kort inden momskontrollen af toldvæsnet. Allerede dengang var det klart, at ideelt set burde ”skattevæsnet” være én enhed.

”Du skulle søge i erhvervsligningen, lønligningen bliver snart nedlagt,” hørte jeg altså både i min Herlev-tid og siden også ofte da jeg kom til Køge Kommune, da vi etablerede SkatteCenter København Syd og igen da SKAT kom til efter fusio-

nen mellem den kommunale og statslige skatteverden i oktober 2005. Og helt op til min pensionering i februar 2013 hørte man de næsten hellige ord: Erhvervsligningen er fremtiden.

Man havde en souschef i skatteforvaltningen, Børge Jacobsen, kaldet BJ. Han indførte noget som var unikt på det tidspunkt. Medarbejderkontroller over produktionen, antal og beløb. Alle de kontroller var naturligvis manuelle. Tiden med ny teknologi lå langt ude i fremtiden. Kontrollerne havde visse fordele og en del ulemper. Fordelene bestod i, at man kunne se, hvilken slags sager vi fremover skulle kaste os over. Ulemperne var, at arbejdsmiljøet blev påvirket. Det var naturligvis svært at få hjælp af en kollega, som i forvejen havde dårlige måltal.

Videreuddannelse

Den første skolegang i regi af Forvaltningshøjskole er tidligere omtalt, da den jo foregik mens jeg var elev. Der var blandt ca. 30 kolleger i Herlev i 1971-72 seks-otte som gik på skole, som vi vist sagde dengang. Der var et par stykker som gik på Dansk Kommunalkursus I, som jeg vender tilbage til.

Så gik nogle på Handelshøjskolen og enkelte på Forvaltningshøjskolen. I de syv-otte år jeg var i Herlev Kommune rejste ca. halvdelen af de studerende typisk ud til revisorer eller til andre kommuner. Der blev hvisket i krogene, at kommunerne uddannede til revisorerne. Som omtalt tog jeg højere fagprøve i regnskabsvæsen i mit 2. elevår.

Tilbage til efter- og videreuddannelserne i den kommunale skatteverden: 1. Dansk Kommunalkursus I. God kommunal undervisning, hygge og romantik.

2. Dansk Kommunalkursus II SKAT. 3. Forvaltningshøjskolen, efteruddannelse og Højere fagprøve i regnskabsvæsen, i arbejdstiden, i elevtiden. 4. Den Kommunale Højskole, specialkurser. 5. Skatterevisorforeningen og mange andre foreninger. 6. Instruktionsforedrag i Amtsskatteinspektoratet, Told- og SkatteRegionen mm. 7. Brugerkurser hos KommuneData, DataCentralen/CSC.

Vedrørende Kommunalkursus I og II så må man tage hatten af for kommunale ledere og kommunale politikere for at skabe Dansk Kommunalkursus. Kurserne blev oprettet i 1960'erne og fungerer stadig, i dag som "kommunom." I Storkøbenhavn lå de først i Hellerup, siden i Rødovre og der blev også oprettet et kommunalkursus i Ballerup. Fra starten var der tale om aften- og weekendundervisning. Senere blev undervisningen flyttet frem til halvdags kursus med start om eftermiddagen. Kursusrammerne var typisk folkeskoleklasser, så man var ofte tilbage i rigtige undervisningsrammer.

Lærerkrafterne var garvede og fagligt dygtige medarbejdere fra den kommunale verden. Der blev undervist i bl.a. følgende fag for alle kursister, dvs. en bred vifte af fag om alt det, kommunerne tager sig af: Borgerlig ret. Kommunal Økonomi. Offentlig forvaltning. Kommunal regnskabsvæsen. Kontorpraksis og korrespondance

Sammen med et par kolleger fra Herlev Kommune blev jeg optaget på Dansk Kommunalkursus I på det nyoprettede Kommunalkursus i Ballerup i 1973-74. 250 lektioner kan man læse af mit eksamensbevis, idet man gik to gange om ugen og havde fire lektioner hver undervisningsdag. Jeg husker holdet som meget homogent og med gode sociale

relationer. Jeg må erkende, at jeg kombinerede en forelskelse, en prøve på at flytte sammen, og fælles eksamensforberedelser. Det blev klart min bedste eksamen gennem tiderne.

Nu var proppen af og i 1974-75 tog jeg Dansk Kommunalkursus II i skatteret, igen i Ballerup. Kommunalkursus II blev oprettet et eller to år inden jeg kom i gang. Og med Kommunalkursus II var der specielle kurser i bl.a. socialret, økonomi og vist et eller to flere. Nu blev det klart, at det faglige niveau var skærpet.

Jeg bestod, men kunne godt mærke, at der var andre ting, som havde trukket, og som havde betydet, at forberedelsen ikke var, som man nok kunne forvente. Kurset var på 150 lektioner, og der var fire fag på Dansk Kommunalkursus, SKAT: Skatteret. Regnskabskundskab. EDB. Forhandlings-, referat- og notatteknik. Også på Dansk Kommunalkursus II var der en god stemning. Der var mest af alt tale om et kursus for medarbejdere fra kommunerne i Ballerup og Herlev m.fl.

Ole Degn

24. august 1937 - 1. december 2017

Af Henrik Fode

Ole Degn er her ikke mere. 1. december 2017 afgik han ved døden i en alder af 80 år. Aktiv lige til det sidste. I Told- og Skattehistorisk Selskab var han en særdeles produktiv gæst. De første artikler fra hans hånd mødte læserne i 2006 under overskriften ”Degressive skatter”.... Siden var han fra 2004-2009 redaktør af *Zise*, som han forsigtigt moderniserede, og fortsat leverede artikler til, men også brugte til faglige indlæg og diskussioner med kolleger. Det var karakteristisk for ham, at manglede der artikler, var han i stand til selv hurtigt at fylde siderne ud. Ikke med tilfældigt stof, men med et indhold som han hentede fra sin umådeligt store faglige baggrund. Her kan bl.a. peges på hans første artikel i *Zise* 1, 1986 om ”lygtepenge”, noget ganske upåagtet, men som til gengæld var med til at tegne nye streger til historien omkring Øresundstolden. I 2009 afløstes han på redaktørposten, men fortsat mødte læserne igen og igen artikler fra hans hånd: Om Hack Kampmanns mange jyske toldkammerbygninger, om skibsmåling og meget mere.

Det er karakteristisk for artiklerne, at stoffet hertil ofte var hentet fra de originale kilder, altså fra arkiverne. Ole Degn var arkivmand af den gamle skole, der ikke blot kendte materialet fra en elektronisk registratur, men fysisk ligefrem elskede de gamle protokoller og lugten af

arkivpakker. Han skabte system i sagerne og stod bl.a. bag den fine arkivregistratur over toldarkiverne i landsarkiverne, der blev udgivet af Statens Arkiver i samarbejde med Told-og Skattehistorisk Selskab i 1994. Selvfølgelig hjalp Ole Degn også læserne på vej med en indledning på mere end 50 sider, der skulle bistå brugerne af arkiverne, men vel også arkivers personale. Det var hans store viden om materialet og refleksioner over dets muligheder, der blev fremlagt for offentligheden.

Det er uvist, hvorfra hans store interesse for toldmaterialet stammer, men en vis forklaring skal sikkert ses i, at han var søn af en toldembedsmand, toldinspektør A. H. Degn (Anker Hansen Degn), og i hjemmet havde hørt om arbejdet i etaten. Ole Degn fortsatte skolegangen gennem gymnasiet og videre på Aarhus Universitet, hvor historie og dansk blev hans fag. Herefter kom han til Erhvervsarkivet, hvor mange historikeres ”åndelige leder”, Vagn Dybdahl, hurtigt satte den unge historikers evner på prøve: Han skulle færdiggøre andet bind af sin gamle professor C. O. Bøggild-Andersens værk om Hannibal Sehested. Her ville mange have knækket nakken, men Ole Degn knoklede på, og i indledningen til værket fremlagde han de overvejelser, der var gjort undervejs. Udgivelsen kunne præsenteres i 1970. Hermed var Ole Degns karrierevej på plads. Han ønskede udfordringer, og de lå netop

i kombinationen arkiver og forskning. Vejen gik videre over diverse stipendiatater før han ”groede fast” i de offentlige arkiver, herunder ikke mindst landsarkiverne. Først i København og siden indtil pensioneringen i Viborg.

Undervejs var der blevet tid til at få lavet en disputats i to bind: *Rig og Fattig i Ribe*, 1981, og hermed var interessen skabt for dansk historie fra reformati-onstiden frem mod midten af 1700-årene. Det blev senere fulgt op med udgivelsen af flere bind af *Kancelliets Brevbøger*. Ole Degn læste den gamle gotiske håndskrift som andre læser *Ekstrabladet*. Han var åben over for nye udfordringer rent fagligt. Derfor tog han også del i udarbejdelsen af en række byhistoriske atlas (*The Scandinavian Atlas of Historic Towns*).

Ole Degn fik sæde i og blev dybt engageret i flere historiske selskaber og sammenslutninger: Jysk Selskab for Historie, Byhistorisk Udvalg i Aarhus og Historisk Samfund for Viborg-egnen samt Told- og Skatthehistorisk Selskab. Men der var flere, for Oles faglige net rakte også ud over landets grænser. Her kan eksempelvis peges på hans engagement i Told- og Skatthehistorisk Selskabs omfattende antologi om Øresundstolden, *Tolden i Sundet* med undertitlen *Toldopkrævning, politik og skibsfart i Øresund 1429-1857*, der er resultatet af et internationalt samarbejde. Bogen udkom i 2010 og på det seneste udkom en engelske udgave af samme, som han arbejdede med i næsten syv år før den endeligt kunne præsenteres efter-

året 2017. Ikke mindst var der problemer med oversættelserne af danske administrative begreber til engelsk. Betegnende er det også, at litteraturoversigten er opdateret helt frem til publiceringen af bogen. Ole var også engageret i det nederlandske projekt STR online (Sound Toll Registers online), som han fulgte levende med i, og hvor han deltog i flere af dets internationale seminarer.

Ole var alligevel ikke kørt fast. Det var hans ønske at fremlægge resultatet af næsten 50 års indsats som forsker i de danske byers historie. På et seminar havde han tilbudt at lave et sådant bind, der evt. kunne danne forbillede for et samlet værk om ”danske byers historie”. Da manuskriptet havde ligget næsten upåagtet hen i godt fem år, besluttede Ole Degn, at den bog skulle være gaven til ham selv på 80-års dagen. Det nåede han desværre ikke helt, men han nåede dog at se en første korrektur. For Ole var det en glæde, at Told- og Skatthehistorisk Selskab tilbød sig som udgiver af værket, der vil møde publikum i foråret 2018. Her præsenteres en gennemgang og forskningsoversigt, som mange yngre historikere vil kunne drage nytte af.

Det må tilføjes, at næppe nogen i arkivvæsenet har været så imødekommende og hjælpsom over for yngre kolleger og studerende samt forfattere som netop Ole Degn. Dansk historie har med Ole Degns bortgang mistet ikke blot en ven, en kollega men også en helt fantastisk initiativtager og sparringspartner.

Hack Kampmann

Af Henrik Fode

Anmeldelse af:

Elisabeth Gehl og Marie Louise Kampmann Soldbro: *Hack Kampmann. Del 1. De unge år belyst gennem tegninger, akvareller og breve.* Forlaget Bogværk, 2014, 240 s., 398 kr.

Kim Dirckinck-Holmfeld, Elisabeth Gehl og Marie Louise Kampmann Soldbro: *Hack Kampmann. Del 2. En idealist i en brydningstid.* Forlaget Bogværk, 2017, 280 s., 398 kr.
200 DKK. Webshop 160 DKK.

Foran på skrivebordet ligger to store bind, 35 cm i højden og 24 cm i bredden. Det er et kæmpeværk, der her er fremlagt for læserne: Over 500 sider på svært papir, hvilket indebærer at værket nærmer sig de fire kg. Forordet oplyser, at det har været længe undervejs, er stærkt sponsoreret, hvilket igen betyder, at de to bind kan erhverves for mindre end 800 kr., og hvilket smukt værk kan man ikke lægge fra sig på sofabordet? Forfatterne ønsker at kaste lys over arkitekt, kgl. bygningsinspektør og professor Hack Kampmanns liv (1856-1920), fra opvækst over uddannelse og endelig det professionelle liv som arkitekt.

Interesserer man sig for arkitekturhistorie og ikke mindst for Hack Kampmann, så kan man ikke undgå at have bemærket, at der i 2014 udkom en bog med titlen *Arkitekt Hack Kampmann* af

den tidligere lektor Johan Bender. Også et imponerende værk på 592 sider, men med en vægt på kun 3,4 kg, altså lidt mindre end ovennævnte. I en anmeldelse kan man naturligvis næsten ikke undgå at drage sammenligninger. (Se undertegnede anmeldelse i *Zise*, 3, 2014, s 121f)

Johan Bender indleder med at fortælle om et langt liv med Hack Kampmanns bygninger. Først som elev på Aarhus Katedralskole, siden som lærer her. Undertegnede kan på samme måde tale om et langt liv "under tag" af en Hack Kampmannbygning. Først på Randers Statsskole, siden som medarbejder og chef for Erhvervsarkivet i Hack Kampmanns smykkeskrin, det tidligere Statsbibliotek i Aarhus, indviet i 1902.

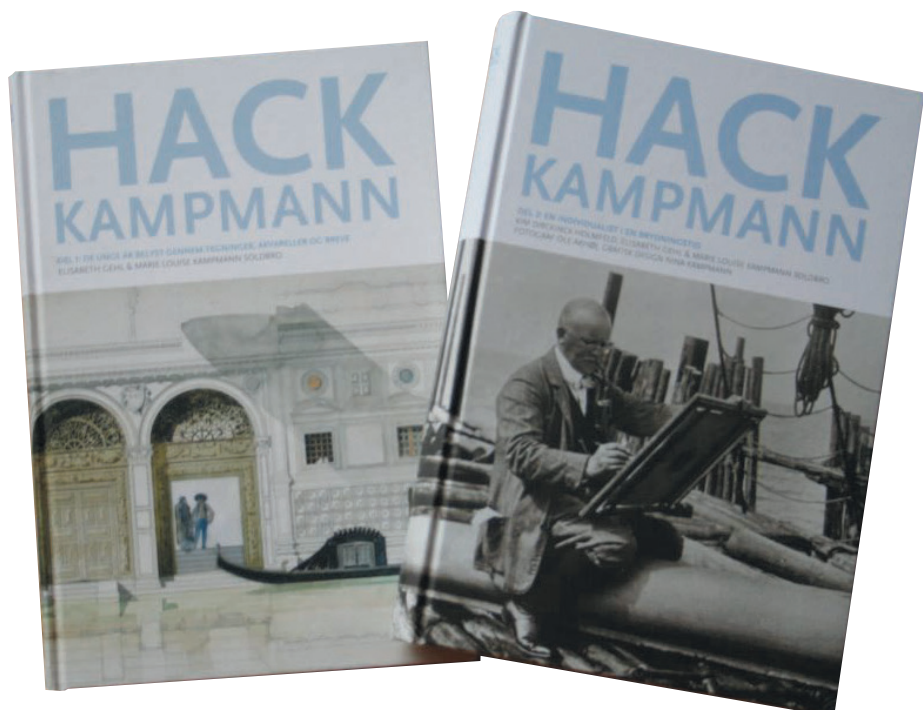
Forfatterne til det nye værk har også et tæt forhold til Hack Kampmann. Det er genetisk: Louise Kampmann Soldbro er oldebarn og takker i forordet flere oldebørn for lån af akvareller til affotografering.

Første bind har fået undertitlen: *De unge år belyst gennem tegninger, akvareller og breve.* Her kan der læses om Kampmanns traditionelle uddannelse, først som håndværker, siden på Akademiet, som arkitektskolen hed dengang, hvorefter Hack Kampmanns såkaldte skitsebøger præsenteres suppleret af breve til ægtefællen og siden også til børnene. Dengang rejste mange håndværkere "på valsen" for at lære om, hvad der skete ude i verden. Det er måske lidt mere akade-

misk, når betegnelsen ”dannelsesrejsen” benyttes, men en sådan eller sådanne tog Hack Kampmann del i i årene fra omkring 1881 til 1887. Alt blev dokumenteret i omhyggeligt udarbejdede skitsebøger ofte suppleret med akvareller, som han var en sand mester i at nedfælde på skitseblokken. Hertil kom også ganske mange breve hjem. Det er den kombination, der fylder første bind. Stoffet er nyt, hentet fra privatarkiver og fra Samlingen af Arkitekturtegninger på Danmarks Kunstbibliotek. Læserne fryder sig ved gennembladning af bogen og synet af de ofte meget detaljerede tegninger.

For en mand på valsen var et sådant materiale yderst værdifuldt i den fortsatte karriere. Sådan blev det også for Hack Kampmann, hvorfor bind 1 da også

er særlig interessant, når forfatterne er i stand til at dokumentere, at Kampmann allerede i de unge år havde dannet sig et indtryk af og set et forbillede for det, der senere skulle blive til det helt store monument: Toldkammeret i Aarhus fra 1897. En skitse fra de unge år dateret august 1882 af et slot i Frankrig (bd. 1 s. 50) vover forfatterne forsigtigt at pege på, ligesom de også vover at sammenstille en facadetegning til et teater i Paris med det facadeudkast, Kampmann udarbejdede i 1898 til projektet i Aarhus. På den måde rummer første bind ganske meget nyt, og læserne imponeres igen og igen over de mange tegninger af ikke blot hele bygningsværker, men også af talrige småstudier af søjler, kapitæler, trappeforløb, husfacader, kirker og meget mere. Det

Det store værk om arkitekt Hack Kampmann.

var et inspirationskatalog for hans senere virke, for rejserne i ungdomsårene betød naturligvis, at han var 31 år gammel, da han omsider tegnede sit første hus.

Bind to indleder med at konstatere, at gennembruddet for Kampmann var og blev Provinsarkivet for Nørrejylland, der blev til i 1889-91, og her er det tydeligt, at løsningen er præget af italiensk renæssance og forbilleder, der ses i skitse materialet fra studierejserne i netop Italien. Der er næppe tvivl om, at netop dette værk var med til at fremme Kampmanns karriere. I 1892 blev han udnævnt til kgl. bygningsinspektør for Nørrejylland efter forgænger V. Th. Walther, der var afgået ved døden. Der var nu for alvor plads til en ny tids arkitektur.

Der er naturligvis mange måder at disponere en bog på. Forfatterne har ikke valgt den strengt kronologiske, der måske tydeligere havde vist arkitektens "forvandling", men i stedet en tematisk: Bygninger i Aarhus, bygninger i København, boliger, gymnasier, posthuse, toldbygninger samt diverse for at slutte af med politigården i København. Savner læseren et kronologisk overblik kan det findes hos Johan Bender s. 560ff, ligesom han også bringer et leksikon over arkitektoniske fagudtryk. En tilsvarende, men næppe så fylldig oversigt, men dog med illustrationer, ses dog også i bind 2, s. 268ff.

På modsatte side af indholdsfortegnelsen i bind 2 har man anbragt det velkendte billede fra foyen i Aarhus Teater. Her står Kampmann ved siden af sin ægtefælle med billedhuggeren og keramikeren Karl Hansen Reistrup og formanden for det lokale byggeudvalg, apoteker Adolph Meyer samt endnu et byrådsmedlem, før hans konduktør, arkitekt Thorkel Møller har fået plads yderst til højre i bille-

det. Det er elegant at indlede bindet med netop dette fotografi, for det viser noget helt karakteristisk. Hvad ville Kampmanns bygninger have været uden Karl Hansen Reistrups mange mesterværker, som Kampmann ganske vist havde lavet skitser til? Og hvad ville hans muligheder have været, uden de gode kontakter til det politiske og økonomiske liv? Her bør samarbejdet med brygger Jacobsen naturligvis anføres. Og endelig, hvordan kunne Kampmann overkomme alt det han gjorde, hvis ikke han havde haft højt kvalificerede konduktører ved sin side. Flere blev i øvrigt senere selvstændige arkitekter med i dag højt anerkendte projekter bag sig.

Her er naturligvis ikke plads til at omtale de mange projekter og byggerier. Igen er de fornemt illustreret med nye farveoptagelser, der også opfanger mange af de arkitektoniske løsninger, der var så karakteristiske for arkitekten. Desværre må man lidt kritisk konstatere, at gennemgangen af de enkelte værker er noget kursorisk. Måske er det velovervejet, idet forfatterne var vidende om, at Johan Bender netop arbejdede med en bog om Hack Kampmann og ikke mindst hans Aarhusprojekter. Benders tekst kommer tydeligvis dybere ned i beskrivelserne. Aarhus Toldkammer beskrives således indgående på 38 sider, mens de øvrige otte af Hack Kampmanns jyske toldbygninger tilsammen kun ofres nogle få linjer.

I 2-bindsværket får Aarhus Toldkammer også den mest fyldige behandling på 12 sider, hvor tekstdelen er beskeden, tilsvarende for toldkammerbygningerne i Aalborg, Skagen, Horsens, Frederikshavn og Hjørring, hver får 2 eller 4 sider. Af Hack Kampmanns toldkammerbygninger mangler således Viborg [nedrevet],

Opslag fra storværket om Hack Kampmann.

Silkeborg og Ebeltøft, hvis beskrivelse man selvfølgelig finder blandt Ole Degns ni artikler i *Zise* om Hack Kampmanns toldbygninger.

Forfatterne anfører litteraturhenvisninger under de enkelte omtalte projekter. Desværre er de næppe fyldestgørende. Under det gamle Statsbibliotek savnes eksempelvis bogen *Hack Kampmanns Smykkeskrin* med undertitlen *Kulturhus på Bispetofte gennem 100 år* fra 2002. Bind 2 afsluttes i øvrigt med en forholdsvis kort liste over anvendt oversigtslitteratur. Her burde Ole Degns ni artikler i *Zise*, baseret på originalt kildemateriale, vel naturligt have været medtaget. Det er undertegnedes lille publikation fra 2005 om Handelshøjskolen i Aarhus til gengæld.

Værkets bind 2 afsluttes som nævnt

med en omtale af Politigården i København. Kampmann døde imidlertid under projekteringen, og lidt bittert konstaterer forfatterne, at en ung arkitekt, Aage Rafn, i 1924 stillede sig frem og tog æren for projektet. Det forsøg afvises i bogen.

Et par andre store projekter så Hack Kampmann heller ikke fuldført. Det gjaldt statsskolerne i Viborg og Randers, der blev indviet i 1926. Projektet havde været længe undervejs og er tillagt den gamle bygningsinspektør, men fuldført af hans søn Christian Kampmann. Det projekt viser ikke mindst den lange vej rent kunstnerisk, som Hack Kampmann havde bevæget sig ad. Fra at være dybt inspireret af jugendarkitektur med blomster, dyr, ornamentik samt "barok og eventyr" til de rene stramme linjer,

som de to gymnasieskoler, samt toldkammeret i Ebeltoft, der blev igangsat i 1920, netop er et udtryk for, neoklassicisme, og endelig også Sct. Pauls Kirke i Hadsten fra 1919. Forfatterne stiller derfor også spørgsmålet lidt drilsk om det er C. F. Hansen, der er stået op af graven med 100 års forsinkelse. Når talen går på kirkebyggeri, så kan man næsten ikke tillade sig ikke at berøre historien omkring Sct. Johannes kirke i Aarhus. Rundt om nævnes Hack Kampmann som arkitekt, mens man andre steder ser navnet Valdemar Schmidt. I 2-bindsværket er det Valdemar Schmidt, der har tegnet kirken med tilføjelsen ”og rettet af Kampmann”, mens Weilbachs Kunstnerleksikon går lidt længere. Her nævnes Valdemar Schmidt ”s.m. Hack Kampmann” og endelig undlader Johan Bender helt at omtale kirkebyggeriet, mens kirkens hjemmesider anfører Hack Kampmann som kirkens arkitekt.

Med det store værk, suppleret af Johans Benders værk om samme arkitekt, må man sige, at arkitekturinteresserede er godt dækket ind. Blot savner vi fortsat en beskrivelse af, hvordan Kampmann kunne overkomme alt det, han gjorde. I ingen af bøgerne omtales hans ”bagland” systematisk. Hvor mange medarbejdere støttede ham i det daglige, hvor mange konduktører benyttede han sig af? Og endelig kræver byggeri jo regnskaber og indkøb. Hack Kampmann var kendt for at overholde sine budgetter. Det store toldkammerbyggeri i Aarhus, der blev afsluttet i 1898, overholdt således budgettet, men næppe nogen forventer, at bygningsinspektøren selv styrede de mange bilag og dermed økonomien. Hvorfor har det spørgsmål ingen interesse for forskningen? I dag hører det jo næsten til undtagelsen, at budgettet i et byggeprojekt overholdes.

The Sound Toll at Elsinore

24. august 1937 - 1. december 2017

Politics, shipping and the collection of duties 1429-1857

Editet by Ole Degn

The Sound Toll at Elsinore. Politics, shipping and the collection of duties 1429-1857. Edited by Ole Degn. Told- og Skatthehistorisk Selskab, Museum Tusculanums Forlag, 2017. 623 s., vejledende pris 550 kr., medlemspris 398 kr. Købes på mtp.dk eller via mail: order@mtp.dk, angiv rabatkode ZISE for at opnå medlemsrabat.

Som det fremgår af Henrik Fodes nekrolog i herværende nummer af *Zise*, er Ole Degn ikke længere iblandt os. Ole Degn var produktiv til det sidste, og det i en grad, så han fortsat beriger os med bøger, efter sin død. Her drejer det sig om den engelske udgave af *Tolden i Sundet – Toldoprævning, politik og skibsfart i Øresund 1429-1857*, 2010, anmeldt af Benjamin Asmussen i *Zise* 2010 nr. 2-3, s. 97-99.

Gennem mere end 400 år spillede Øresundstolden en betydelig rolle i nord-europæisk politik og skibsfart, og for den danske konge og den danske stat var indtægterne herfra af væsentlig økonomisk betydning. Øresundstolderne noterede alle passerende skibe og deres ladninger i toldbøger, der i dag udgør et enestående kildemateriale til hele Europas historie fra det ældste bevarede regnskab i 1497 indtil Øresundstolden ophævedes i 1857.

The Sound Toll at Elsinore, den engelske udgave af *Tolden i Sundet*, 2010, dækker Øresundstolden i sin helhed, fra indførelsen og de første vanskelige år i senmiddelalderen til dens administration og toldboder, indtægter og regnskabsformer gennem hele perioden.

Undervejs læser man om mor Sigbrits udfordring af de søfarende nationer omkring 1520, krige og internationale forviklinger i 1500-tallet og kampen om adgangen til Østersølandenes eksport af råvarer, der var livsvigtige for Vesteuropas voksende befolkning. Videre om Christian 4.s voldsomme toldforhøjelser, der fik katastrofale følger, om det svenske overfald, der fik Torstenssonkrigen 1643-45 til følge, samt om tabet af Halland og i 1658-60 endelig også af Skånelandene. Endvidere kan der læses om de engelske skipperes dristige smuglerier i 1700-tallet og om de nordamerikanske fristater, som nægtede at acceptere indskrænkninger i den frie sejlads og truede med at sende en krigsflåde, der med magt kunne tiltvinge sig adgang til Østersøen, hvilket resulterede i, at Danmark i 1857 måtte opgive at opretholde opkrævningen af den mere end 400 år gamle told.

Bogen indeholder en gennemgang af Øresundstoldens arkivalier, en omfattende bibliografi og detaljerede person- og stednavneregistre.

Generalforsamling

Told- og Skattehistorisk Selskab indkalder herved til
generalforsamling tirsdag den 10. april 2018, kl 16.00
i kantinen i SKAT, Østbanegade 123, 2100 København Ø, med
følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden 1. januar - 31. december 2017
3. Indkomne forslag
4. Regnskab 1. januar - 31. december 2017
5. Valg af bestyrelsesmedlemmer m.v.
 - a. formand
 - b. 5 bestyrelsesmedlemmer
 - c. 2 bestyrelsessuppleanter
 - d. 2 revisorer
 - e. en revisorsuppleant
6. Fastsættelse af kontingent for 2019
7. Eventuelt

Bestyrelsen

zise

Indholdsfortegnelse

Henrik Gjøde Nielsen:

Fra den told- og skattehistoriske verden s. 3

Mogens Jensen:

En tolder for en rosenobel

Retssagen mod øresundstolder Peder Hansen i 1548 s. 4

Alice Helmark:

Erindringer fra toldvæsenet i København 1942-1984 s. 20

Jørgen Kristiansen:

Erindringer om kommunal skattehistorie 1971-1975 s. 26

Henrik Fode:

Ole Degn 24. august 1937 – 1. december 2017 s. 35

Henrik Fode:

Hack Kampmann s. 37

The Sound Toll at Elsinore

Politics, shipping and the collection of duties s. 42

Generalforsamling 2018 s. 43